
אנשים עם מוגבלות בישראל במלחמת "חרבות ברזל" עובדות ומספרים

מאיירס ג'וינט
ברוקדייל

הג'וינט

ג'וינט – ישראל מעבר למגבלות | חיים עצמאיים ואוטונומיים לאנשים עם מוגבלות

כתיבה: ברלב ליטל, גדג' נורית, יאבו מריאלה, נגר-אידלמן רותם, רימון-גרינשפן הילה

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק

עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

הקדמה

מראשית ימיה של מדינת ישראל נאלצים תושביה להתמודד עם מציאות מתמשכת של קונפליקט אלים וטרור. עד מלחמת המפרץ בשנת 1991 התרחשו המלחמות בחזית, והאוכלוסייה האזרחית כמעט לא נחשפה במישרין לסכנת חיים (גילת ולצר, 2006). מאז אירעו בישראל מצבי חירום רבים אשר עירבו גם את האוכלוסייה האזרחית.

סעיף 11 של האמנה הבין-לאומית לזכויות אנשים עם מוגבלות כולל את המחויבות של המדינות החתומות עליה להבטיח הגנה ובטיחות לאנשים עם מוגבלות במצבי סיכון. זאת מכיוון שאנשים עם מוגבלות נפגעים יותר במצבי משבר וחירום, רמת המוכנות שלהם לשעת חירום נמוכה יותר, כמו גם רמת המוכנות של המדינה לתת להם מענה בשעת חירום, ולאחר אסון או מלחמה הם נמצאים בסיכון מוגבר להשפעות שליליות, כגון מצוקה נפשית, פגיעה במצב הבריאותי, חשיפה לאלימות וניצול, אובדן מקום מגורים, אובדן מקור הכנסה ומצוקה כלכלית (אדמון-ריק, 2022; Gershon et al., 2013; Finkelstein & Finkelstein, 2020; Karni-Visel et al., 2023; Priddy, 2019). לכן, ומשום שאנשים עם מוגבלות מהווים 18% מכלל אוכלוסיית ישראל (נגר-אידלמן ואח', 2022), ישנה חשיבות רבה ואחריות מוגברת של המדינה להבטיח את המוגנות של אנשים עם מוגבלות בשעת חירום.

המלחמה שפרצה בשבעה באוקטובר הותירה את כל האזרחים במצב של אי-ודאות ביטחוני, כלכלי, חברתי ואישי. פיננים של מאות אלפי ישראלים מבתיים והקמת שירותי חירום אזרחיים וממשלתיים, הדגישו את הצורך בפתרונות מידיים, לצד צורך בתכנון אסטרטגי הנדרש לפתרונות לטווח הארוך. לאנשים וילדים עם מוגבלות יש צרכים רבים ומגוונים אשר מושפעים מסוג המוגבלות ומנסיבות חייהם (נמר-פורסטנברג ואח', 2023). המלחמה הציבה אתגרים נוספים בפני אנשים עם מוגבלות, אוכלוסייה שגם בשגרה מתמודדת עם חסמים רבים. במצב זה, כדי לספק מענה מתאים והולם לאנשים עם מוגבלות בזמן חירום, יש ללמוד את הצרכים שלהם ואת האתגרים הייחודיים שעומדים על פניהם מתמודדים בזמנים אלו, ולהתכונן מראש למצבים מסוג זה באמצעות הכנת הנחיות

והיערכות של האדם עצמו, של סביבתו, של ספקי השירותים ושל שירותים ממשלתיים
חיוניים. למרות האתגר המורכב, נדרש לבנות תשתית מאורגנת המביאה בחשבון את
הצרכים של מגוון אוכלוסיות, ובכללם של אנשים עם מוגבלות.

אפרת שטרן

מנהלת ג'וינט ישראל מעבר למגבלות

ד"ר ליטל ברלב

חוקרת מומחית בכירה
וראש צוות מוגבלויות
מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל

תוכן עניינים

2	אנשים עם מוגבלות בישראל
8	אתגרים של אנשים עם מוגבלות בשעת חירום
21	צרכים של אנשים עם מוגבלות בשעת חירום
21	מוגבלות פיזית
23	מוגבלות שמיעה
25	מוגבלות ראייה
27	מוגבלות שכלית
29	אוטיזם
31	מוגבלות נפשית
33	מחלה כרונית
35	ילדים עם מוגבלות
38	בני משפחה של אנשים עם מוגבלות
41	ערבים עם מוגבלות
44	חקיקה וזכויות
47	סיכום והמלצות
50	מקורות

מקרא:

ג נתונים מנהליים של משרדי ממשלה

גג נתונים המבוססים על סקרים

גג צרכים ומענים

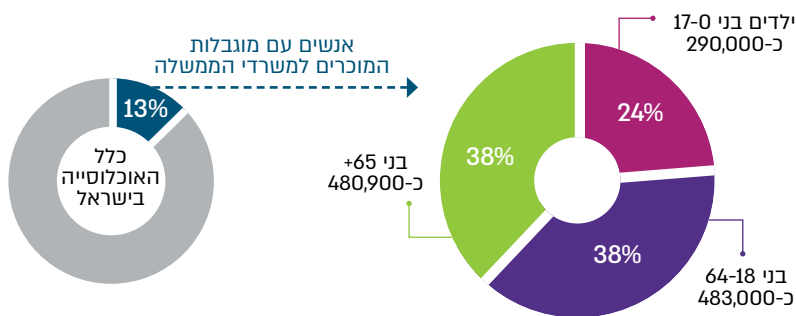
במסמך זה מוצגים נתונים על אנשים עם מוגבלות בישראל וצורכיהם בזמן חירום, כמו גם מידע על מענים שניתנו בישראל מאז פרוץ מלחמת "חרבות ברזל". המסמך מבוסס בעיקרו על מידע שנאסף בראיונות עם נציגי משרדי ממשלה ונציגי ארגוני החברה האזרחית ועל נתונים שנמסרו, באופן ייעודי למסמך זה, על ידי משרדי ממשלה, עמותות וגופים אחרים.

יש לציין כי הנתונים והמידע המוצגים הם אך דוגמאות הבאות להציג תמונת מצב. גופים רבים נוספים מספקים שירותים ומענים לאנשים עם מוגבלות במהלך ימי המלחמה. טבלה המרכזת את השירותים המיועדים לאנשים עם מוגבלות ולבני משפחותיהם בזמן החירום ניתן למצוא [באתר מכון ברוקדייל](#). הטבלה מסכמת מידע על מענים ייעודיים או מוגנים בזמן חירום ומפרטת את אופי השירות, למי הוא מיועד ואיך ליצור קשר עם הגופים הרלוונטיים.

אנשים עם מוגבלות בישראל

היקף האוכלוסייה

בישראל מוכרים כ- **1,254,000** אנשים עם מוגבלות

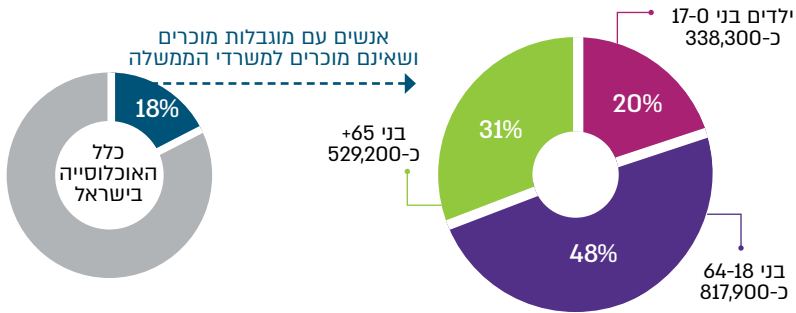

נכון לשנת 2022, בישראל היו **מוכרים** כ-1,254,000 אנשים עם מוגבלות. מהם כ-290,000 ילדים, כ-483,000 בוגרים בגיל העבודה (בני 18-64) וכ-480,900 בני 65+. אנשים עם מוגבלות המוכרים למשרדי הממשלה היוו בשנת 2022 13% מכלל האוכלוסייה בישראל. אלו אנשים המוכרים כאנשים עם מוגבלות על ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי ו/או המוסד לביטוח לאומי ו/או משרד הביטחון, ו/או משרד החינוך.¹

נכון לנובמבר 2023, מבין כלל האנשים עם מוגבלות שהיו מוכרים על ידי המדינה, 171,012 היו מוכרים על ידי מינהל מוגבלויות במשרד הרווחה והביטחון החברתי (56,687 ילדים, 90,115 בני 19-67 ו-23,415 בני 67+). 66,914 (39% מתוך כלל המוכרים) מהם צרכו שירותים של מינהל מוגבלויות.

¹ עיבודים של מכון ברוקדייל לנתונים מהודעה לתקשורת של הלמ"ס (2023) ולנתוני תלמידי החינוך המיוחד המופיעים בדוח של מרכז המחקר והמידע של הכנסת (ויסבלאי, 2022)

אומדן מדיווח עצמי של משיבי סקרים: **1,700,000** אנשים עם מוגבלות

נתונים המתבססים על דיווח עצמי של משיבי סקרים ארציים הביאו לאומדן של 1.7 מיליון אנשים עם מוגבלות, מהם כ-338,300 ילדים, כ-817,900 אנשים בגיל העבודה וכ-529,200 בני +65 (נגר אידלמן ואח', 2022). לפי דיווח עצמי, אנשים עם מוגבלות היוו בשנת 2021 18% מכלל האוכלוסייה בישראל. נתון זה גבוה יותר ממספר המוכרים על ידי המדינה שכן הוא כולל גם אנשים שאינם מוכרים (למשל, אנשים עם מוגבלות שאינם זכאים לקצבת נכות כללית כיוון שהשכר שלהם גבוה מ-7,122 ש"ח, אנשים שאחוז הנכות שנקבע להם נמוך מהרף הנדרש לקבלת קצבת נכות או אנשים שמסיבות שונות אינם מעוניינים בהכרה רשמית).

אנשים עם מוגבלות שאין להם צורך בשירותים בשגרה עשויים להזדקק לשירותים בעת חירום. לכן יש חשיבות בהבנת הצרכים של כלל האנשים עם מוגבלות, כולל כאלה שאינם מוכרים למשרדי הממשלה.

אנשים עם מוגבלות שהתפנו מביתם

במלחמת "חרבות וברזל" פונו תושבים מיישובי עוטף עזה ומיישובי קו העימות בצפון בהתאם להחלטת הממשלה. מתחילת המלחמה (שבעה באוקטובר 2023) ועד אמצע נובמבר 2023 פונו כ-70,000 תושבים מיישובים בעוטף עזה ועוד כ-60,000 תושבים מיישובי קו העימות בצפון.² גם לתושבי אשקלון ניתנה אפשרות לצאת מהעיר להפוגה (לא ידוע כמה מתוך כ-150,000 תושבי העיר אכן פונו), אך לא ברור כמה מקרב המפונים הם אנשים עם מוגבלות.

יישובי קו העימות בצפון

סך כל האנשים שפונו: כ-60,000

משרד הרווחה והביטחון החברתי

מוכרים במינהל מוגבלויות 2,799

צורכים שירותים 1,189

משרד הבריאות

צרכני סל שיקום 283

משרד החינוך

לומדים במסגרות החינוך המיוחד 2,026 תלמידים

יישובי עוטף עזה

סך כל האנשים שפונו: כ-70,000

משרד הרווחה והביטחון החברתי

מוכרים במינהל מוגבלויות 1,539

צורכים שירותים 723

משרד הבריאות

צרכני סל שיקום 278

משרד החינוך

לומדים במסגרות החינוך המיוחד 2,655 תלמידים

² עיבוד של מכון ברוקדייל על פי רשימת היישובים שפונו של מנהלת תקומה, קובץ רשויות 2022 למ"ס, קובץ יישובים 2021 למ"ס

נכון לנובמבר 2023, במינהל מוגבלויות היו מוכרים 1,539 אנשים עם מוגבלות שהתגוררו ביישובי עוטף עזה (עד 7 ק"מ מהגבול), מהם 723 צרכו שירותים של המינהל; ועוד 2,799 אנשים עם מוגבלות שהתגוררו ביישובי קו העימות בצפון, מהם 1,189 צרכו שירותים.

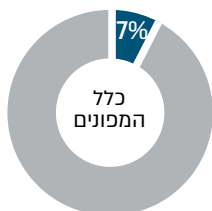
נתוני משרד הבריאות מורים כי נכון לאוקטובר 2023 מספר מתמודדי הנפש שצרכו שירותים מסל שיקום ביישובי עוטף עזה עמד על 278 (מהם 141 בשדרות), ו-283 בקו העימות בצפון (מהם 175 מקריית שמונה).

על פי נתוני משרד החינוך בראשית שנת הלימודים תשפ"ד (2023/2024) למדו במסגרות החינוך המיוחד ביישובי עוטף עזה 2,655 תלמידים (מתוכם 1,049 משדרות), וביישובי קו העימות בצפון 2,026 תלמידים (מתוכם 870 מקריית שמונה). 4,375 תלמידים נוספים למדו במסגרת החינוך המיוחד בעיר אשקלון (שבנוגע לה נקבעו הסדרי כינוי אחרים). נתונים אלו אינם כוללים תלמידים שלמדו ביישובים שחלק מהתושבים בהם התכנו עצמאית.

אנשים וילדים עם מוגבלות המוכרים על ידי מינהל מוגבלויות, אגף חינוך מיוחד או אגף שיקום נכי נפש בקהילה היוו כחות מ-7% מכלל המפונים.³ אנשי מקצוע רבים דיווחו כי אין רישום מוסדר של מספר האנשים עם מוגבלות בקרב המפונים. עם זאת אפשר להניח כי הרוב המוחלט של האנשים והילדים עם מוגבלות המוכרים למשרדי הרווחה והביטחון החברתי, הבריאות והחינוך פונו מיישובם בעקבות המלחמה.

מינהל מוגבלויות מסר כי דיירי 12 מסגרות דיור חוץ-ביתי שבאחריות מינהל מוגבלויות פונו מיישובי קו העימות ומאשקלון. סך הכול פונו 296 דיירים. במהלך נובמבר 2023 חזרו 35 דיירים מאשקלון למסגרת הדיור שלהם.

אנשים וילדים עם מוגבלות המוכרים על ידי משרדי הממשלה

³ עיבוד של מכון ברוקדייל, על פי הנתונים שנמסרו ממשרדי הממשלה השונים, רשימת היישובים שפונו של מנהלת תקומה, קובץ רשויות 2022 למ"ס, קובץ יישובים 2021 למ"ס

ממינהל מוגבלויות נמסר כי המינהל טיפל בסך הכול בפניני של כאלף אנשים עם מוגבלות שצורכים שירותי רווחה, ובקליטתם במסגרות רווחה ברשויות הקולטות.

ריבוי הקשיים הכרוכים בפנינו, חוסר נגישות של הליכי הפנינו וחוסר מידע על אודותם עשויים להותיר מאחור אנשים עם מוגבלות ולגרום לכך שהם לא יפנו (Priddy, 2019).

חויית העקירה מהבית והדירור הזמני קשה במיוחד ויש לה השפעות רחבות על אנשים עם מוגבלות (Battle, 2015). תושבים שפוננו מבתיהם בעקבות המלחמה נאלצו לעזוב את הסביבה המוכרת והידועה, את הקהילה ואת רשת התמיכה החברתית שלהם, ושגרת היום יום שלהם נפגעה מאוד. כל אלה יוצרים קושי מוגבר לאנשים עם מוגבלות ובמיוחד לילדים עם מוגבלות (רבינוביץ וויסבלאי, Battle, 2015; 2023).

אנשים עם מוגבלות פיזית זקוקים לחדר המאפשר התניידות נוחה, ללא מדרגות ומרווח מספיק להכיל אביזרים המסייעים לניידות או למעבר ממקום למקום. מרבית האנשים שפוננו באזורים שנקבעו, פונו על ידי הרשויות לבתי מלון. יחד עם זאת, מן הראיונות עלה כי חלק מהאנשים עם מוגבלות פונו לחדרים לא נגישים או שאינם מותאמים לצורכיהם. נוסף על כך השהייה בחדר אחד עם בני משפחה נוספים מאתגרת עבור כלל האנשים, אולם מאתגרת במיוחד כאשר מדובר באנשים עם מוגבלות. מראיינים ציינו כי המרחב בבתי המלון אינו מותאם לאנשים המתמודדים עם קשיי ויסות חושי, כגון אנשים על הרצף האוטיסטי.

אנשי מקצוע ציינו כי מספר החדרים הנגישים בבתי המלון אינו רב (לרוב מדובר בחדרים בודדים בכל מלון), ולא היה מידע מוקדם ומרוכז על מספרם ומיקומם של חדרים נגישים בבתי מלון שקלטו מכוני. כמו כן חדרים אלו לא נשמרו לאנשים עם מוגבלות, והיו מקרים שבהם אנשים ללא מוגבלות שוכנו בחדרים נגישים.

אנשי מקצוע ציינו כי רצף טיפולי חשוב לכלל האנשים עם מוגבלות אך מאתגר יותר עבור אלה המכוני. בבתי מלון רבים נפתחו שירותי בריאות וחינוך, אך הם לא בהכרח כללו את כל השירותים שאנשים עם מוגבלות צורכים, כגון טיפולים פרה-רפואיים או מסגרות חינוך מיוחד.

יש אנשים עם מוגבלות או משפחות שיש בהן אדם עם מוגבלות המתגוררים ביישובים שלא נכללו בתוכנית הפינני של הממשלה, אך היה להם צורך בפינוי או באיתור דיור חלופי. היו אלה בעיקר אנשים שלא יכלו להתמגן כראוי או שחשו חרדה בשל התקפות הטיילים והאזעקות. פניות רבות למוקדים השונים המיועדים לאנשים עם מוגבלות עסקו בבקשות לסיוע באיתור ומימון של דיור חלופי, בפרט בחודש הראשון של המלחמה.

בחינת הפניות למוקדים השונים העלתה כי חלק מהאנשים עם מוגבלות, בעיקר אנשים עם מוגבלות פיזית או מחלות כרוניות, נזקקו לסיוע או להסעה מיוחדת כדי להתפנות. כמו כן היו שנזקקו להספקה מיוחדת של ציוד רפואי או אביזרי עזר משום שהציוד שלהם נותר בביתם או שאבד בזמן המעבר. בקרב אנשים מסוימים עלה צורך בציוד נוסף עקב המעבר למקום שאינו מותאם במלואו לצורכיהם.

מלבד הפינני שבוצע על ידי משרדי הממשלה, ארגוני חברה אזרחית רבים הגישו סיוע, אם בביצוע הפינני עצמו, אם באיתור מקומות אירוח נגישים ואם בקליטת מפונים. למשל, יוזמת האפוד הסגול (נגישות ישראל) טיפלו עד אמצע נובמבר ב-784 פניות לסיוע בדיור חלופי מתוכן הם הצליחו לספק מענה ל-222 משפחות (971 נפש). החמ"ל הסגול טיפלו ב-220 פניות הנוגעות לאיתור או מימון של דיור חלופי.

אתגרים של אנשים עם מוגבלות בשעת חירום

מיגון

אנשים עם מוגבלות עלולים להתקשות להגיע למרחב המוגן. למשל, לאנשים עם מוגבלות פיזית או מוגבלות ראייה יכול להיות קושי בניידות למרחב זה, ולאנשים עם מוגבלות שמיעה קושי בקבלת התראות על אזעקה (ראו פירוט בהמשך בפרקים העוסקים בצרכים של אנשים עם סוגי מוגבלויות אלו).

פרט להגדלת הסיכון להיפגע במקרה של ירי טילים, קושי בהגעה למרחב המוגן בפרק הזמן המוגדר על ידי פיקוד העורף עלול לפגוע בתחושת הביטחון האישי ולהוביל להימנעות מיציאה מהבית. במקרה כזה, אדם עם מוגבלות יזדקק לסיוע בהשגת מצרכים וציוד ולהפגת בדידות (ראו פירוט בפרקים העוסקים בצרכים של אנשים עם סוגי מוגבלויות שונים).

פיקוד העורף פיתח מוקד סיוע ומידע מותאם ומונגש לאנשים עם מגוון מוגבלויות בנושא מיגון והתנהגות בעת אזעקה. המידע מופיע בשפות: עברית, ערבית, רוסית ואמהרית. אפשר לפנות למוקד פיקוד העורף בטלפון ובמגוון ערוצים בכתב (למשל: סמס, ווטסאפ, מסנג'ר, טלגרם, טופס מקוון).

מתחילת המלחמה ועד אמצע נובמבר פנו למוקד פיקוד העורף 516 אנשים עם מוגבלות והם היוו 0.4% מכלל הפונים למוקד. סביר להניח שמספר הפניות של אנשים עם מוגבלות היה גבוה יותר, שכן יש פונים שלא הצהירו שיש להם מוגבלות, ועדיין שיעור הפניות נמוך משמעותית משיעור האנשים עם מוגבלות בישראל, אף שהאתר והמוקד של פיקוד העורף מונגשים.

אף שהמענה המיטבי בתחום המיגון ניתן על ידי פיקוד העורף, יש אנשים עם מוגבלות שפונים לגורמים אחרים בשאלות על מיגון ועל הנחיות התנהגות בשעת חירום.

תמיכה נפשית

מצבי חירום מעוררים תחושות של מתח, לחץ וחרדה אצל מרבית האוכלוסייה (בר-טור והנטמן, 2010). אולם אנשים עם מוגבלות נמצאים בסיכון מוגבר לפתח במצבי חירום מצוקה נפשית והפרעה פוסט-טראומטית (Karni-Visel et al., 2023).

משבר עלול לפגוע במיוחד במצב הרגשי של אנשים עם מוגבלות. למשל, במחקר שבחן את השפעות משבר הקורונה על אנשים עם מוגבלות נמצא כי מבין המדדים השונים שנבדקו במחקר (מצב הבריאות, מצב רגשי, תפקוד כללי ועוד), המצב הרגשי הוא המדד שבו חלה ההחמרה הרבה ביותר. 66% מן האנשים עם מוגבלות דיווחו על החמרה במצבם הרגשי בעקבות משבר הקורונה. כמו כן 70% מן ההורים שהשתתפו במחקר דיווחו כי חלה החמרה במצב הרגשי של ילדם עם המוגבלות (ברלב ואח', 2020). במחקר נוסף שבוצע בקרב הורים נמצא כי הפגיעה הרבה ביותר של משבר הקורונה בילדים עם מוגבלות הייתה בהיבט הרגשי (ברלב ואח', 2021).

שלושת הזכינים של משרד הרווחה והביטחון החברתי – שק"ל, אדנ"מ ומכון ארגמן – אמונים על הענקת תמיכה רגשית לאנשים עם מוגבלות. בארגונים אלו מועסקים אנשי מקצוע שעברו הכשרה ויודעים לתת טיפול ייעודי לאוכלוסייה זו. הזכינים מספקים בימים אלו מענה בשישה מרכזי טיפול, במוקדים טלפוניים, במסגרות הדיר חוץ-ביתי ובבתי מלון ברחבי הארץ. ממינהל מוגבלויות נמסר כי מתחילת המלחמה ועד 23 בנובמבר 2023, 349 אנשים עם מוגבלות קיבלו מענה מהמוקדים הטלפוניים, 169 אנשים עם מוגבלות קיבלו טיפול רגשי במרכזים, 70 מפונים קיבלו טיפול בבתי מלון וניתנה התערבות רגשית ב-17 מסגרות דיר חוץ-ביתי.

נוסף על המענים הציבוריים, ארגוני חברה אזרחית רבים התגייסו כדי להציע סיוע נפשי. חלקם מיועדים לכלל האוכלוסייה וגם אנשים עם מוגבלות פונים אליהם, וחלקם ייעודיים לאנשים עם מוגבלות. רוב הארגונים דיווחו על עלייה של מאות אחוזים בהיקף השיחות שהגיעו למוקדי הסיוע לתמיכה נפשית (בלנק, 2023). למשל, עד אמצע נובמבר, דיווחה עמותת ערן על יותר מ-54,000 פניות (כ-3,000 פניות ביום) לצורך תמיכה רגשית (כי שלושה מהרגיל). השירות ניתן לכלל

האוכלוסייה ולא ידוע כמה מן הפניות הן של אנשים עם מוגבלות; למוקד אלו"ט הגיעו כ-1,600 פניות (יותר ממחצית מהפניות למוקד זה) שעסקו בתמיכה רגשית, סביר להניח שרובן ככולן פניות של אנשים על רצף האוטיזם או בני משפחותיהם, שכן עמותה זו ייעודית לאוכלוסייה זו.

הטראומה הלאומית הובילה לגידול במספר האנשים שנזקקים ויזדקקו לשירותי בריאות הנפש בטווח הקצר והארוך. למשל, נתוני קופת חולים מכבי מורים כי נרשמה עלייה של כ-30% באבחנות רפואיות של מטופלים הסובלים מדיכאון וחרדה וכן עלייה של כ-90% ברכישת תרופות הרגעה ללא מרשם ברשת בתי המרקחת של הקופה (דוקטורס אונלי, 2023). על רקע הגידול הצפוי בפניות ובקשות לעזרה בתחום זה, נדרש גידול גם בכוח האדם המטפל במגזר הציבורי, שכבר ערב המלחמה היה מצוי בחוסר ניכר (בלנק, 2023). מרואיינים העלו חשש כי על רקע העלייה בביקוש לשירותים והעומס הרב שהוטל באופן פתאומי על מערכת בריאות הנפש, אנשים עם מוגבלות לא יזכו לטיפול מיטבי.

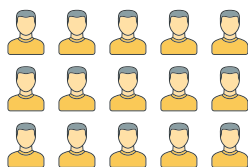
חשיפה לאירועים טראומטיים עלולה להוביל לתסמינים נפשיים שונים, כגון חרדה, כעס, חוסר אונים או קושי להירדם. ברוב המקרים עם הזמן תחול הקלה הדרגתית בהרגשה ובתחושות השליליות גם ללא טיפול. משום כך ייתכן שציבור רחב יזדקק לסיוע רגשי-נפשי קצר מועד אך שיעור מסוים מהאנשים עלול לפתח מצוקות נפשיות חריפות ומתמשכות (בלנק, 2023).

אין כיום הערכה כמה אנשים יצטרפו בעקבות המלחמה למעגל מתמודדי הנפש. במסמך שהוגש לוועדת הבריאות של הכנסת, משרד הבריאות טוען כי המלחמה הנוכחית היא אירוע חריג בהיקפו, שגרם למשבר באמון של האזרחים בממסד ובתחושת הביטחון הבסיסית שלהם, ולכן אי אפשר להסתמך על ההערכות הסטנדרטיות של התפתחות הפרעות פוסט-טראומטיות הידועות בספרות ואין אפשרות להעריך את היקף הצרכים העתידי (בלנק, 2023).

בדידות ופנאי

🗣️ בימי שגרה אנשים עם מוגבלות חווים יותר בדידות מאנשים ללא מוגבלות. לפי נתוני הסקר החברתי משנת 2022, 15% מן האנשים עם מוגבלות חשו בדידות לעיתים קרובות לעומת 3% מן האנשים ללא מוגבלות.⁴

אנשים עם מוגבלות חווים יותר בדידות מאנשים ללא מוגבלות

אנשים עם מוגבלות
15%

אנשים ללא מוגבלות
3%

🗣️ תחושות בדידות מועצמות בתקופת מלחמה שכן אנשים וילדים עם מוגבלות נאלצים לשהות בביתם שעות רבות ביממה והם מנותקים מהמעגלים החברתיים שלהם. שירותים רבים (תעסוקה, פנאי ובילוי, חינוך, בריאות ועוד) סגרו את שעריהם עם פרוץ המלחמה והמפגשים החברתיים פחתו. כמו כן לאנשים עם מוגבלות היה קושי מוגבר לצאת מהבית עקב חרדה וחשש מאזעקות וקושי להתגונן במרחב הציבורי.

🗣️ המצב העלה צורך בתעסוקה ופעילות שאפשר לבצע בבית (כגון פעילויות מקוונות, משחקים, ערכות יצירה) או במקומות עם מרחב מוגן שנמצאים סמוך לבית (כגון הצגות, חוגים). נציגי עמותות רבות דיווחו כי הם גייסו מתנדבים שהתקשרו לאנשים עם מוגבלות ואף הגיעו לבקדם בביתם. כמו כן עמותות יזמו פעילויות, מפגשי פנים אל פנים וחלוקה של ערכות משחקים ויצירה. למשל, עמותת אנוש הפעילה באופן מקוון את המרחבים החברתיים שלה 'בשותף' – בהם השתתפו

⁴ עיבוד של מכון ברוקדייל על בסיס נתוני הסקר החברתי 2022

עד סוף נובמבר 2023 כ-2,000 איש; עמותת אילן הרחיבה את המיזם "ספורט עד הבית" לביצוע פעילות ספורט הפגתית בבית המשפחות או במתחמים שאליהם פונו; המרכז לחיים עצמאיים ברשת הגביר את הפעילויות שלו וארגן שיח עמיתים ברשת; אקים חילקו יותר מ-300 טאבלטים לילדים עם מוגבלות.

מינהל מוגבלויות מדווח כי מאז תחילת המלחמה ועד סוף נובמבר 2023 סייע משרד הרווחה והביטחון החברתי למאות משפחות לצאת גם לנוכשונים ייעודיים לאנשים עם מוגבלות במסגרות מיוחדות מחוץ לאזורי העימות בליווי בן משפחה. כמו כן המינהל בשיתוף עם עמותת אקים בנה ל-164 מסגרות דיור ברחבי הארץ תוכניות פנאי ייעודיות לתקופת המלחמה, ובשיתוף ובסיוע של קרן שלם הקים מערך של פעילויות פנאי ב-60 מלונות. נוסף על כך פעלו במינהל לייצר חלופות פנאי הפגה ותעסוקה למסגרות התעסוקה הקהילתיות עבור אנשים עם מוגבלות שעברו לאתרי המכונים.

שינוע והספקת מזון וציוד

אנשים עם מוגבלות דיווחו יותר מאנשים ללא מוגבלות שאין אדם שהם יכולים לסמוך עליו בעת מצוקה או משבר

לאנשים עם מוגבלות יש כחות תמיכה לא פורמלית בעת חירום. לפי נתוני הסקר החברתי משנת 2022, 12% מן האנשים עם מוגבלות בגיל העבודה (בני 20-64) דיווחו כי אין להם אדם שהם יכולים לסמוך עליו בעת מצוקה או משבר, לעומת 5% מן האנשים ללא מוגבלות; 11% מבני 65+ עם מוגבלות דיווחו כך לעומת 6% מן האנשים ללא מוגבלות. מכאן עלה הצורך בסיוע של עמותות, מתנדבים, רשויות מקומיות וגורמים רשמיים כגון משרד הרווחה והביטחון החברתי לספק לאוכלוסייה זו מענה בקבלת מזון וציוד חיוני.

מרואיינים ציינו כי עם פרוץ המלחמה חנויות רבות סגרו את שעריהן ונוצרו קשיים בהספקת מוצרים. קשיים אלו בשילוב החרדה והקשיים המוגברים של אנשים עם מוגבלות לצאת מביתם והמחסור בכוח אדם במסגרות המספקות להם שירותים, יצרו צורך בשינוע מיוחד של תרופות וציוד רפואי מתכלה לבתים, למסגרות ולבתי חולים סיעודיים. אנשים שהתפנו מביתם נזקקו גם הם לסיוע בהספקת מזון וציוד (כגון ביגוד).

למוקדים השונים הגיעו בקשות לסיוע בהסעות, למשל לצורך טיפולים רפואיים, שכן התחבורה הציבורית פעלה חלקית, שירותי הסעות מסוימים הפסיקו לפעול, וכן בחלק מהמקרים בני משפחה לא יכלו להתפנות ולסייע. למשל, מתחילת

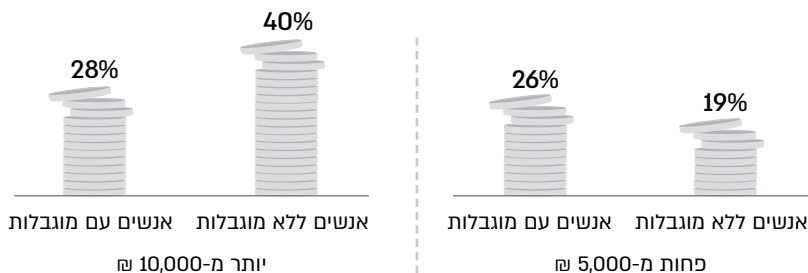
המלחמה עד אמצע נובמבר 2023 ביוזמת האפוד הסגול (נגישות ישראל) נתנו מענה ליותר מ-300 אנשים עם מוגבלות שנותרו בביתם ודאגו להספקת מענה לצורכיהם לאורך זמן, טיפלו בכ-100 פניות להספקת ציוד, ביגוד, תרופות וכדומה, וסיפקו כ-2,000 מנות מזון למפונים; לחמ"ל הסגול הגיעו יותר מ-250 בקשות להספקת מזון, כ-150 פניות להספקה של ציוד רפואי או תרופות וכ-50 פניות לשינוע והסעות.

למוקד 118 של משרד הרווחה והביטחון החברתי הגיעו עד סוף נובמבר 2023 164 פניות של אנשים עם מוגבלות, עיקר הבקשות למוקד זה היו לסיוע ברכישת מזון ותרופות או בקשות לפינוי אל בתי מלון ונוכשוניים.

מצוקה כלכלית

השכר של מועסקים עם מוגבלות נמוך מן השכר של מועסקים ללא מוגבלות

בשגרה המצב הכלכלי של אנשים עם מוגבלות טוב פחות ממצבם של אנשים ללא מוגבלות. למשל, לפי הסקר החברתי משנת 2022, השכר של מועסקים עם מוגבלות נמוך מן השכר של מועסקים ללא מוגבלות: כ-26% מן המועסקים עם מוגבלות בגיל העבודה דיווחו שהם מרוויחים עד 5,000 ₪ בחודש, לעומת 19% מבני גילם ללא מוגבלות. כמו כן רק 28% מן המועסקים עם מוגבלות דיווחו שהם מרוויחים יותר מ-10,000 ₪ בחודש לעומת 40% מבני גילם ללא מוגבלות.⁵

אנשים עם מוגבלות נמצאים בסיכון מוגבר להיקלע למצוקה כלכלית לאחר משבר (אדמון-ריק, 2022; Gershon et al., 2013; Finkelstein & Finkelstein, 2020). לאחר משבר הקורונה, נתונים על חוסן כלכלי הצביעו על גידול בפער בין אנשים עם מוגבלות לאנשים ללא מוגבלות. לדוגמה, הפער בהכנסות משק הבית עלה מ-6% בפברואר 2020 ל-15% בנובמבר 2021 (הלר ואח', 2023). בעת חירום לאוכלוסייה זו, שהיא מלכתחילה במצב כלכלי טוב פחות, יש צרכים רבים יותר, וקשיים מועצמים בשימור או מציאת מקום עבודה.

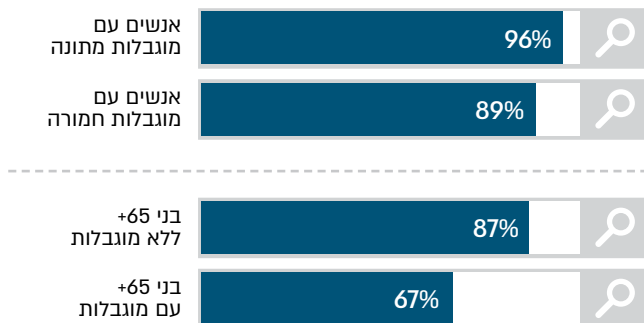
מדיווחי נציגי עמותות עולה כי אם בחודש הראשון למלחמה הגיעו בקשות רבות לקבלת מזון, ביגוד ומוצרים נוספים, ככל שהזמן עובר בקשות אלה פוחות, ועולות וגוברות הבקשות לקבלת סיוע כלכלי.

⁵ עיבוד של מכון ברוקדייל על בסיס נתוני הסקר החברתי 2022

מידע ומיצוי זכויות

יש מחסור בנתונים על אנשים עם מוגבלות. מחסור זה קיים גם בימי שגרה, אך בולט במיוחד בזמן חירום. ממצאי הסקירה לעלון זה מעלים כי הנתונים אינם זמינים או עדכניים תמיד (בעיקר בשל הגדרות שונות בקרב גופים שונים, קושי בביצוע מעקב ואיסוף שוטף, וחוסר תיאום בין הגורמים השונים). לעיתים גופים לא התפנו לספק נתונים בשל עומס מטלות. גם בחלוף שישה שבועות מאז פרוץ המלחמה (נובמבר 2023), עדיין אין רישום ומעקב מוסדר של נתונים מסוימים על ידי גופים רשמיים, כגון מספר המפונים עם מוגבלות בבתי מלון, מספר האנשים עם מוגבלות שהתפנו באופן עצמאי, מספר הילדים עם מוגבלות שנתרו ללא מסגרת חינוך, מספר האנשים עם מוגבלות שפנו לקבל טיפול נפשי. המחסור במידע על אנשים עם מוגבלות ומשפחתם פוגע ביכולת של הרשויות וגורמים רשמיים אחרים לתכנן מענים ולספקם בפועל ולא מאפשר מעקב וליווי מתכלל גם ברמת הפרט או המשפחה (איצקוביץ', 2023; ארנון-שרעבי, 2023).

אנשים עם מוגבלות משתמשים כחות באינטרנט, בעיקר אנשים עם מוגבלות חמורה

בעקבות המלחמה הספקת חלק מהשירותים (כגון שירותי בריאות וחינוך) עברה לפלטפורמה מקוונת. לחלק מהאנשים עם מוגבלות יש קושי להשתמש במענים

מקוונים שכן האוריינות הדיגיטלית וההשכלה שלהם נמוכות יותר. למשל, אנשים עם מוגבלות חמורה משתמשים באינטרנט פחות מבני גילם עם מוגבלות מתונה (89% לעומת 96%); בני 65+ עם מוגבלות משתמשים פחות באינטרנט מבני גילם ללא מוגבלות (67% לעומת 87%).⁶ אנשים אלו זקוקים לשירותים בערוצים אחרים (טלפון, פנים אל פנים) או לתיווך ותמיכה מאדם אחר כדי לצרוך שירותים מקוונים (הרקוביץ-אמיר ויאבו, 2022).

גם בימי שגרה מידע רב אינו מונגש לאנשים עם מוגבלות. למשל, בסקר שערך משרד מבקר המדינה במאי 2023 נמצא כי 57% מגופי הממשל דיווחו כי לא הנגישו את כל התכנים והשירותים שנדרש להנגיש באתר האינטרנט שלהם. עם פרוץ המלחמה גופים רבים העלו דפים חדשים ועדכנו מידע באתרי האינטרנט וברשתות החברתיות. חלק ניכר ממידע זה לא הונגש.

בתקופת משבר הקורונה עלו כמה נושאים במסגרת שולחן עגול בין-מגזרי שיזמה נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות: הצורך של אנשים עם מוגבלות להתנהל מול מידע רב ומשתנה מדי יום ביומו ומול הנחיות מעשיות רבות; כיצד לנהוג במצב של חוסר במידע ספציפי רלוונטי בעבורם כאנשים עם מוגבלות, ובאיזה אופן ללקט מידע ממקורות מגוונים כדי לקבל תמונה מקיפה. זאת ועוד, חלק ניכר מהמידע שפורסם לא היה נגיש לאנשים עם מוגבלות, וזאת לצד הקושי הכרוך בחיפוש מידע ממקורות שונים. בשל כך, פעמים רבות הם היו חסרים את המידע הנדרש כדי להתמודד עם המציאות אשר השתנתה באופן תדיר (נסים, 2022). מן הראיונות עלה כי קשיים אלו צפו שוב בימי המלחמה הנוכחית.

העיסוק באנשים עם מוגבלות מבוזר בין גופים רבים גם בשגרה. ביזור זה יוצר קושי באיתור והבנת השירותים הקיימים ובקבלת מענה אינטגרטיבי ומושכל. בשעת חירום, נוסף על כל הגורמים הקיימים בשגרה, מוקמים מענים ייעודיים לשעה זו. חלק מהמענים ומוקדי הסיוע נותנים מענה לכלל האוכלוסייה וחלקם ייעודיים לאנשים עם מוגבלות. ריבוי המענים ומוקדי הסיוע יצר בלבול וקושי בקרב

⁶ עיבוד של מכון ברוקדייל על בסיס נתוני הסקר החברתי 2022

אנשים עם מוגבלות לאתר ולהחליט למי לפנות. מנגד, הארגונים התקשו לעדכן את אתרי האינטרנט שלהם, ובמקרים רבים חיפוש מידע באופן יזום ברשת לא הצליח להעלות את המענה הנדרש.

המידע לא מונגש תמיד לאנשים עם מוגבלות, בעיקר כאשר מדובר במידע שמתעדכן מדי יום, ובמקרים רבים מופיע בעברית בלבד.

גורמים מספר הצליחו לאגד מידע רב על אודות שירותים הניתנים לאנשים עם מוגבלות: נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ריכזה [מידע והנחיות במצבי חירום לאנשים עם מוגבלות](#) ומפעילה מוקד מידע; עמותת קשר ריכזה מידע ייעודי לתקופת המלחמה באתר האינטרנט שלה, יצרה [מידעון זכויות להורים לילדים עם מוגבלות](#), ומפעילה מרכז סיוע ומיצוי זכויות; [באתר מכון ברוקדייל](#) רוכזו שירותים בטבלה המאפשרת סינון לפני מאפיינים וצרכים.

נציגי עמותות שונות ציינו כי ארגוני החברה האזרחית פעלו בשיתוף פעולה ביניהם וסייעו זה לזה, ובזכות היכרות מוקדמת והעברת מידע ביניהם הצליחו להפנות ולחבר במהירות אנשים עם מוגבלות לשירות או למענה המתאים להם.

מתחילת המלחמה עד אמצע נובמבר 2023 הגיעו לעמותות פניות ותלונות בנושא מיצוי זכויות. למשל, למוקד אלו"ט הגיעו כ-1,200 פניות (כ-40% מהפניות למוקד זה) לקבלת סיוע במיצוי זכויות ובהתנהלות בשגרת המלחמה. ארגון "בזכות" קיבל פניות רבות לקבלת מידע על זכויות בשעת חירום ותלונות על חוסר נגישות הקשורות למצב החירום.

אנשי מקצוע וכוח אדם

המחסור בכוח אדם בתחום הטיפול באנשים עם מוגבלות קיים גם בשגרה, וגבר בשנים האחרונות. עם פרוץ המלחמה התווספו קשיים ייחודיים שהחריפו מחסור זה. למשל, אנשי מקצוע מהאוכלוסייה הערבית והפלסטינית חששו להגיע לעבודה, ואנשי מקצוע שפוננו מביתם או נקראו לשירות מילואים לא יכלו להגיע לעבודה.

מן הראיונות עלה כי בשבועות שלאחר פרוץ המלחמה התחבורה הציבורית פעלה חלקית, מה שהקשה על אנשי מקצוע ומטפלים להגיע למקום עבודתם. חלק מהארגונים הצליחו לספק לעובדים הסעות, אך לשם כך נדרש תקציב.

אנשי מקצוע ציינו כי לנוכח המחסור בכוח אדם, עלה צורך בגיוס מידי של עובדים חדשים או מתנדבים. אלו לא תמיד עברו הכשרה או היו בעלי ניסיון בעבודה עם אנשים עם מוגבלות (ר' גם בית איזי שפירא, 2023).

בדיון מקצועי שהונחה על ידי פיקוד העורף בנושא צורכיהם של אנשים עם מוגבלות ואזרחים ותיקים באוכלוסייה הערבית, עלה בין היתר הצורך ביצירת קשר יזום עם אנשים עם מוגבלות מהאוכלוסייה הכללית ומאוכלוסיות מוחלשות בפרט (כמו ערבים וזקנים) כדי לשאול לשלומם, לבדוק אם צורכיהם השתנו ולספק להם מענים בהתאם. נדרש כוח אדם כדי ליצור קשר טלפוני או לבקר בביתם של אנשים עם מוגבלות, שכן מדובר במשימה שאינה חלק ממטלות השגרה של הגופים המטפלים בהם. בשל מחסור בכוח אדם, רשויות רבות אינן יכולות ליזום קשר עם אנשים עם מוגבלות או יכולות לעשות זאת רק בהיקפים חלקיים, דבר שעשוי לפגוע במיוחד באנשים עם מוגבלות שאין להם את המשאבים האישיים ליצור קשר ולבקש סיוע באופן עצמאי (פיקוד העורף ופורום ארגונים אזרחיים, דיון מיום 28.11.23).

ג'וינט ישראל מעבר למוגבלות וג'וינט-אשל מפעילים בימים אלו בשיתוף עם משרד הרווחה והביטחון החברתי את התוכנית "תומך קהילתי". התוכנית נועדה לאתר את כלל האנשים עם מוגבלות והאזרחים הוותיקים ברשות, למפות את צורכיהם ולחבר אותם לתשתיות קהילתיות לשם מתן מענים בהתאם לצורך. התומך הקהילתי

פועל בתיאום עם העובדת הסוציאלית ובהנחייתה, ואחראי לאיתור פרואקטיבי של אנשים עם מוגבלות ואזרחים ותיקים בקהילה, ליצירת קשר ולתמיכה רציפים ולחיבור למענים. בימים אלו התוכנית מתמקדת בתושבי יישובי הדרום בטווח של 0-40 ק"מ מהגבול ובתושבי יישובי הצפון בטווח של עד 2 ק"מ מהגבול, וכן בחמש רשויות קולטות. 45 מתוך 54 יישובים זכאים חתמו הסכם עם הג'וינט, ועד כה גויסו 25 תומכות ותומכים שכבר עובדים בשטח.

נְתוּנֵי הפניות למוקדים השונים העלו כי בשל המלחמה נוצר עומס פניות מכלל האוכלוסייה בישראל. כלל הגורמים התגייסו לספק מענים, אולם בשל העומס הרב ומחסור כוח האדם, גורמים רבים לא הצליחו לספק מענים לצרכים הייחודיים של אנשים עם מוגבלות.

חוסר ידע, עמדות שליליות והנחות שגויות בקרב גורמי הסיוע עלולים להוביל להתעלמות ולהחרגה של אנשים עם מוגבלות בעת גיבוש תוכניות סיוע (Kett & van Ommeren, 2009; Rohwerder, 2013) או למתן מענה שאינו מותאם. ואכן, גורמים רבים סיפקו מענים באופן מיידי, אולם חלקם לא היו מותאמים לצרכים של אנשים עם מוגבלות. למשל, אנשי מקצוע ומתנדבים שלא ידעו כיצד לנהוג, לטפל או לתת מענה מותאם לאוכלוסייה זו.

כל תושבי ישראל עשויים להיות מושפעים מהמשבר ברמה האישית (בר-טור והנטמן, 2010), כולל אנשי המקצוע המספקים שירותים לאנשים עם מוגבלות. מהראיונות עלה כי חלקם התקשו לספק מענה מיטבי למטופלים בשל המצוקה האישית שלהם, וגם להם היה צורך בתמיכה רגשית.

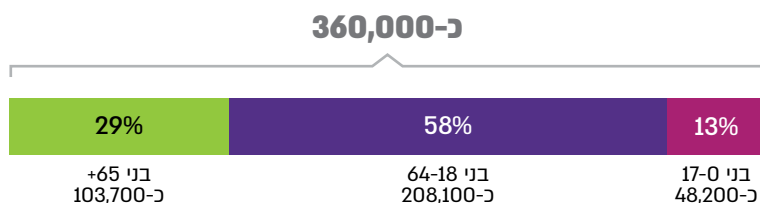
כמה עמותות ארגנו הדרכות לאנשי מקצוע (לרוב מקוונות), העלו סרטוני הדרכה וכיתחו יוזמות שנתנו מענה לצורכי העובדים. למשל, בית איזי שפירא יצר סרטון הדרכה המיועד לצוותי טיפול בנושא התמודדות עם לחץ, וביצע עד סוף נובמבר 2023 הדרכות שהשתתפו בהן 1,123 אנשים; עמותת אנוש פנתה באופן יזום לכל עובדי העמותה ביישובי קו העימות בדרום ונפגעי אירועי השבעה באוקטובר כדי לתת להם מענה רגשי-נפשי ראשוני.

צרכים של אנשים עם מוגבלות בשעת חירום

לאנשים עם מוגבלויות שונות ישנם צרכים שונים או ייחודיים בשעת חירום. יש להביא בחשבון כי לאנשים רבים יש יותר ממוגבלות אחת.

מוגבלות פיזית

נכון לשנת 2022 היו רשומים במרשם מוגבלויות של הלמ"ס יותר מ-360,000 אנשים עם מוגבלות פיזית המוכרים על ידי המדינה. מהם: כ-48,200 ילדים, כ-208,100 בוגרים בגיל העבודה וכ-103,700 זקנים בגיל +65.

נכון לנובמבר 2023, מתוך כלל האנשים עם מוגבלות פיזית המוכרים על ידי המדינה 39,704 היו מוכרים על ידי מינהל מוגבלויות במשרד הרווחה (7,936 ילדים, 30,909 בני 19-67 ו-678 זקנים בני +67). מהם 8,207 (21% מתוך כלל המוכרים) צורכים שירותים של מינהל מוגבלויות (2,153 ילדים, 5,724 בני 19-67 ו-330 זקנים בני +67).

בסקר החברתי של הלמ"ס משנת 2022 כ-536,000 איש מכלל אוכלוסיית המבוגרים בגיל +20 (9% דיווחו על קושי ניכר⁷ בהליכה) 264,000 בגיל העבודה ו-272,000 בגיל +65, כך שמספר האנשים הכללי עם קשיי ניידות גבוה ממספר המוכרים על ידי המדינה.

⁷ לא יכולים ללכת כלל או שיש להם קושי רב בהליכה

אחד מן האתגרים העיקריים שבהם נתקלים אנשים עם מוגבלות פיזית בזמן מלחמה הוא הקושי בהתניידות למרחב מוגן, במיוחד במסגרת הזמן המוגדר על ידי פיקוד העורף, בהתאם ליישוב מגוריהם (פיקוד העורף ופורום ארגונים אזרחיים, דיון מיום 28.11.23).

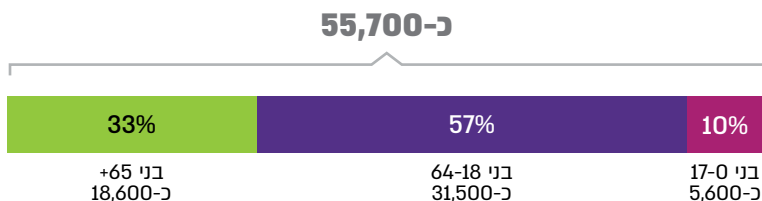
ישנם מרחבים מוגנים שאינם נגישים לאנשים עם מוגבלות פיזית ולכן הם נמנעים מלהשתמש בהם. בין הגורמים שמונעים נגישות: מדרגות, שיפועים חדים, כניסה לא מותאמת או מיקום מרוחק (ג'וינט ישראל, 2009; משרד מבקר המדינה, 2018).

אנשים עם מוגבלות פיזית זקוקים לעזרה כדי להישאר בעת חירום בדירותיהם בקהילה, לרבות קניית מזון ותרכופות, קבלת מידע והסברים על המתרחש, סיוע אישי וליווי וקבלת ציוד חירום. זאת ועוד, שירותים מותאמים לאנשים עם מוגבלות פיזית הם רכיב חיוני במרחב מוגן ובהיעדרם מרחב מוגן נגיש לא יכול למלא את ייעודו (ג'וינט ישראל, 2009). בתקופות חירום מתמשכות ייתכן שיתעוררו עם הזמן צרכים נוספים הנובעים מקשיי הניידות, ובהם צורך באביזרי עזר או בטכנולוגיה מסייעת. חלק מן האנשים יזדקקו להספקה מחודשת של ציוד רפואי או אביזרי עזר משום שהציוד שלהם לא הועבר יחד איתם למקום שאליו פונו, או משום שהוא ניזוק, אבד או התכלה.

עבור חלק מהאנשים עם מוגבלות פיזית אשר אין להם מרחב מוגן זמין או נגיש באופן מספק, נדרשים פינוי מהבית ומציאת מקום מגורים חלופי (אליהו חי ובנדל, 2023), ואם הם מקבלים סיוע קבוע ממטפל סיעודי, גם עבור המטפל. מן הראיונות עלה כי פינוי אדם עם מוגבלות פיזית מביתו הוא משימה מורכבת בשגרה, ועל אחת כמה וכמה בזמן חירום, בין מדובר בפינוי לביתו של קרוב משפחה, מתנדב או בית מלון. האתגר העיקרי הוא הצורך שהדיור החלופי המוצע לאדם יהיה מרחב נגיש בהתאם למגוון צרכיו.

מוגבלות שמיעה

נכון לשנת 2022 היו רשומים במרשם מוגבלויות של הלמ"ס כ-55,700 אנשים עם מוגבלות שמיעה המוכרים על ידי המדינה, מהם כ-5,600 ילדים, כ-31,500 בוגרים בגיל העבודה וכ-18,600 זקנים בגיל +65.

נכון לנובמבר 2023, מבין כלל האנשים עם מוגבלות שמיעה המוכרים על ידי המדינה 10,728 היו מוכרים על ידי מינהל מוגבלויות במשרד הרווחה והביטחון החברתי (2,173 ילדים, 7,153 בני 19-67 ו-1,369 זקנים בני +67). מהם 2,514 (23%) מתוך כלל המוכרים) צרכו שירותים של מינהל מוגבלויות.

בסקר החברתי של הלמ"ס משנת 2022 כ-141,000 איש מכלל אוכלוסיית המבוגרים בגילי +20 (2% דיווחו על קושי ניכר⁸ בשמיעה (כ-61,000 בגילי העבודה וכ-80,000 בגיל +65), מכאן עולה שמספר האנשים הכללי עם לקות שמיעה גבוה ממספר המוכרים על ידי המדינה.

אנשים עם מוגבלות בשמיעה נתקלים לעיתים בקשיים הקשורים בקבלת התרעות על אזהקות (Battle, 2015). במלחמת "חרבות ברזל", אף שיישומון פיקוד העורף הותאם לאנשים עם מוגבלות בשמיעה והוא גורם לרטט ולהדלקת תאורה במכשיר הטלפון הנייד בעת אזהקה, עלו תלונות כי הוא אינו נותן מענה מספק. כך לדוגמה, תתקבל התרעה רק כאשר הטלפון הנייד של האדם טעון ומחובר לאינטרנט; היישומון אינו יעיל כאשר האדם אינו נמצא בצמידות לטלפון הנייד או ישן; בחלק ממכשירי הטלפון התאורה לא מופעלת; לחלק מהאנשים עם מוגבלות שמיעה אין טלפון חכם או שאינם משתמשים בטלפון בשבת מטעמי דת.

⁸ לא יכולים לשמוע כלל או שיש להם קושי רב בשמיעה

מראיונות עם אנשי מקצוע המספקים שירותים לאנשים עם מוגבלות בשמיעה עולה כי מאות אנשים עם לקות שמיעה פנו למוקדי סיוע שונים בניסיון למצוא פתרון לקשיים בקבלת התרעה על אזעקות, ובכלל זה לפיקוד העורף (למשל, לארגון בקול הגיעו עד אמצע נובמבר 2023 כ-200 פניות בנושא זה). חברות אחדות מציעות פתרונות כגון צמיד חכם שאפשר לענוד, אך עד כה לא נמצא פתרון שאושר על ידי פיקוד העורף וממומן על ידי המדינה.

מינהל מוגבלויות מדווח כי עד סוף נובמבר 2023 216 אנשים עם מוגבלות בשמיעה רכשו בסבסוד משרד הרווחה והביטחון החברתי שעון או צמיד חכם אשר מתריע בעזרת רטט כאשר ישנה אזעקה.

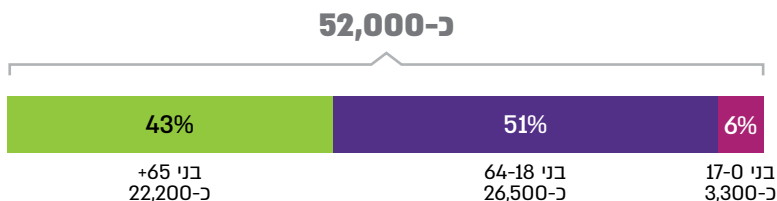
נציגי עמותות המספקות סיוע ושירותים לאנשים עם מוגבלות בשמיעה דיווחו כי אנשים עם לקות שמיעה נתקלים לעיתים בקשיים כאשר הם רוצים להתעדכן במצב הביטחוני בערוצי התקשורת. הם הצביעו על צורך בהנגשת תוכניות החדשות באופן סימולטני (כתוביות שיוצגו בשידורים החיים) שתאפשר להתעדכן מיידית על אודות הלחימה והמצב הביטחוני. בחלק מהשידורים יש לעיתים תרגום לשפת הסימנים, אולם חלק ניכר מלקויי השמיעה אינם משתמשים בשפת הסימנים והנגשה זו אינה רלוונטית עבורם.

צורך נוסף הוא הנגשת מוקדי טיפול רפואי, קווי סיוע לקבלת מידע או לקבלת תמיכה רגשית, באמצעות תקשורת כתובה או בשפת הסימנים. נציגי העמותות שראיינו סיכרו כי חלק ניכר מהמוקדים המספקים שירותים בעת הזו מאפשרים פנייה כתובה, וחלק מן הגורמים משתמשים בשירות המספק תיווך של מתרגם לשפת סימנים המצטרף לשיחת וידאו בזמן אמת בין אדם עם לקות שמיעה לספק שירות. למשל, עד אמצע נובמבר 2023 חברת Sign now דיווחה על ביצוע של יותר מ-1,250 שיחות למוקדים שונים בסיוע מתורגמן לשפת סימנים.

מבחינה של סוגי הפניות למוקדים של עמותות המעניקות סיוע לאנשים עם מוגבלות בשמיעה נמצא כי חלק מן האנשים דיווחו כי בזמן הריצה למרחב המוגן או במהלך הפינוי מביתם, הם שכחו או לא הצליחו לקחת עימם את מכשירי השמיעה שלהם או שהם נפלו וכך הם איבדו אותם, ועל כן נדרש מנגנון להספקה דחופה של מכשירים חלופיים.

מוגבלות ראייה

נכון לשנת 2022 היו רשומים במרשם מוגבלויות של הלמ"ס כ-52,000 אנשים עם מוגבלות ראייה המוכרים על ידי המדינה, מהם כ-3,300 ילדים, כ-26,500 בוגרים בגיל העבודה וכ-22,200 זקנים בני +65.

נכון לנובמבר 2023, מתוך כלל האנשים עם מוגבלות ראייה המוכרים על ידי המדינה 23,878 היו מוכרים על ידי מינהל מוגבלויות במשרד הרווחה והביטחון החברתי (1,091 ילדים, 9,876 בני 19-67 ו-12,908 בני +67). מתוכם 8,974 (38%) מתוך כלל המוכרים) צורכים שירותים של מינהל מוגבלויות.

בסקר החברתי של הלמ"ס משנת 2022 כ-182,000 איש מכלל אוכלוסיית המבוגרים בגילי +20 (3%) דיווחו על קושי ניכר⁹ בראייה (כ-82,000 בגיל העבודה וכ-100,000 בגיל +65), מכאן עולה כי מספר האנשים הכללי עם לקות ראייה גבוה ממספר המוכרים על ידי המדינה.

לאדם עם מוגבלות בראייה יש קושי לנווט בסביבה בביטחון, וכן קושי בהתמצאות ובניידות (הוכמן ולפיד, 2022; Perasso et al., 2023) ולכן עלול להידרש לו זמן רב יותר כדי להגיע למרחב מוגן בעת הצורך. כאשר המרחב המוגן נמצא מחוץ לביתו של האדם או כאשר הוא יוצא מביתו, יכולים להתווסף קשיים נוספים (כמו נפילה, קשיי נגישות או חוסר היכרות עם הדרך למרחבים מוגנים) שעלולים למנוע מהאדם להתמגן כראוי ואף לגרום לפגיעה משנית.

⁹ לא יכולים לראות כלל או שיש להם קושי רב בראייה

אדם עם מוגבלות ראייה יכול להתקשות בזיהוי סכנה ביטחונית בסביבתו (כגון נוכחות מחבל או חפץ חשוד).

קשיים אלו עלולים לגרום לחששות וחרדה אשר מונעים מהאדם לצאת מביתו. כמו כן זוהי אוכלוסייה שאינה נוהגת (הוכמן ולפיד, 2022). אי לכך האדם עם מוגבלות ראייה זקוק לסיוע לצורך ביצוע קניות וסידורים, וכן להפגת בדידות.

לאדם עם מוגבלות ראייה יש צורך בהנגשה קולית של חומרי הסברה ומידע (Amemiya & Sugiyama, 2008). חוסר נגישות של אתרים, יישומים ומידע גרפי הופך את הנושא של השגת מידע וצריכת שירותים למאתגר בעבור אנשים עם לקות ראייה, כאשר רבים מהשירותים עברו לעבודה מקוונת (הוכמן ולפיד, 2022). אתרי האינטרנט המספקים מידע בנושאי חירום, אמורים להיות נגישים על פי תקנות הנגישות לאתרי אינטרנט, אך לא כל האתרים יישמו את התקנות, בעיקר אלו אשר הוקמו בחיפזון בעת חירום.

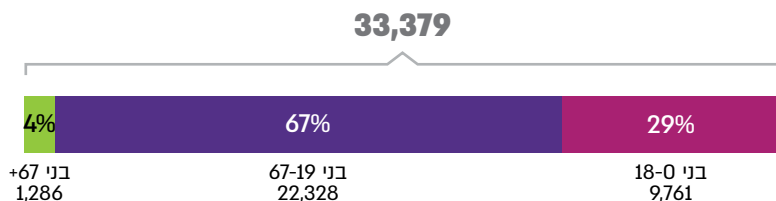
חלק מהמענים הניתנים בשעת חירום ניתנים בכתב בלבד (למשל דרך מילוי טופס מקוון ייעודי). דרכי פנייה אלו אינן תמיד נגישות לאנשים עם מוגבלות בראייה. לפיכך, לאדם עם מוגבלות ראייה נדרש מענה אנושי במוקדי החירום והסיוע (למשל, פיקוד העורף, משטרה, מוקדי סיוע רפואיים ונפשיים, מוקדי מידע). ברוב המוקדים יש בימים אלו מענה קולי, אולם עדיין ישנם מענים שאיתם אפשר ליצור קשר בכתב בלבד.

לאנשים עם מוגבלות ראייה שנדרשו להתפנות מביתם בתקופת המלחמה היה צורך למצוא חלופת דיור נגישה ומותאמת למגוון הצרכים הייחודיים להם (למשל, מקום המאפשר החזקת כלב, במקרה שלאדם יש כלב נחייה; סימונים במרחב המאפשרים התניידות בטוחה וקלה). מן הראיונות עלה קושי לספק דיור מותאם לאנשים עם מוגבלות ראייה. בית חינוך עיוורים אירח במימון משרד הרווחה והביטחון החברתי כ-50 אנשים עם מוגבלות ראייה שפוננו מאזורי העימות או נזקקו להפגנה.

כמעט בכל המוקדים לא נמצא תיעוד על אודות מוגבלות ראייה של הפונים אליהם. יש לשער כי אנשים עם מוגבלות זו פונים למוקדים הטלפוניים המיועדים לכלל האוכלוסייה, שכן מוגבלותם אינה מפריעה לצורך שירותים טלפוניים אוניברסליים.

מוגבלות שכלית

כל האנשים עם מוגבלות שכלית אמורים להיות מוכרים במינהל מוגבלויות. נכון לנובמבר 2023, 33,379 אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית היו מוכרים על ידי מינהל מוגבלויות במשרד הרווחה והביטחון החברתי (9,761 ילדים, 22,328 בני 19-67 ו-1,286 בני 67+). מתוכם 24,183 (72% מתוך כלל המוכרים) צורכים שירותים של מינהל מוגבלויות (5,546 ילדים, 17,583 בני 19-67 ו-1,054 בני 67+).

הנתונים מתייחסים למוגבלות שכלית התפתחותית בלבד, כלומר מוגבלות שהתחילה בילדות, ואינם כוללים אנשים שרכשו מוגבלות שכלית בבגרותם (כגון פגועי ראש או אנשים שהקוגניציה שלהם נפגעה בשל מחלה או זקנה, למשל עקב דמנציה). על פי משרד הבריאות אומדן מספר חולי הדמנציה בישראל עומד על כ-100,000 (משרד הבריאות, 2023).

כמו כן הנתונים לעיל אינם כוללים אנשים עם הנמכה קוגניטיבית, שאינם עונים על ההגדרה של מוגבלות שכלית, אולם יש להם פגיעה קוגניטיבית הכרוכה בצרכים דומים לאלה של אנשים עם מוגבלות שכלית קלה. במינהל מוגבלויות מוכרים 8,909 אנשים עם הנמכה קוגניטיבית (2,172 ילדים, 6,524 בני 19-67 ו-213 בני 67+). מתוכם 6,104 (69% מתוך כלל המוכרים) צורכים שירותים של מינהל מוגבלויות.

אנשים עם מוגבלות שכלית מתמודדים עם קושי בהבנת מידע (Yalon-Chamovitz, Battle, 2015), ובתוך כך את מצב המלחמה, משמעויותיה והשפעותיה (Rohwerder, 2013). הקושי הקוגניטיבי יכול לגרום לחוסר הבנה של מהות האיום ושל הקשר בין האיום להתנהגות הנדרשת (בכנר ואח', 2023; נסים, 2020), וכן

לקושי בהתמודדות עם מצב המשבר ובהבנה כיצד לחפש עזרה (Battle, 2015).
חוסר הבנה זה עלול ליצור למשל התנגדות להיכנס לממ"ד.

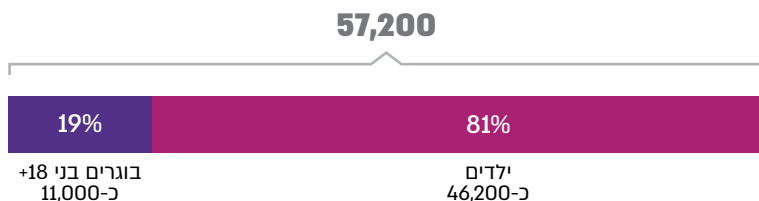
לאנשים עם מוגבלות שכלית נדרשים הנגשה, תיווך והסברה של מונחים שקשורים בלחיימה ובמצב הביטחוני, של עדכוני החדשות ושל הוראות התמגנות, כל זאת בהתאם ליכולותיו של האדם עם המוגבלות ולרמת הבנתו. כדי לסייע בכך, פרסמו גורמים שונים הנחיות עבור בני משפחה ואנשי מקצוע לשיח והסברים מונגשים ומותאמים (פישוט לשוני) עבור אנשים עם מוגבלות שכלית. כך לדוגמה, פורסם [מילון מונחים](#) שקשורים במלחמה בפישוט לשוני כמו: טרור, רצועת עזה, או חייל מילואים (אקים, 2023); הסבר על [ירי רקטות וטילים](#) ומה צריך לעשות בזמן שיח ירי כזה ([פיקוד העורף, 2023ב](#)); וכן הנחיות [למסירת בשורה מרה](#) – על מוות בקרבות או חטיפה ונפילה בשבי של קרוב משפחה, המיועדות לשימוש של אנשי מקצוע כגון רופאים, אחיות, עובדים סוציאליים וקציני נפגעים (אדרי, 2023).

הפרת השגרה, וכן תחושת הלחץ של אנשים בסביבתם של אנשים עם מוגבלות שכלית, בני משפחה ומטפלים, עלולות לעורר בקרבם תחושות מצוקה מוגברות, בלבול וחרדה (בכנר ואח', 2023; נסים, 2020). תחושות אלו יכולות להתעצם למשל כאשר נשמעת אזעקה ולגרום לאדם עם מוגבלות שכלית קושי לתפקד ולהיכנס למרחב המוגן. עם זאת, לא נמצאו הנחיות ברורות לאנשי מקצוע ולבני משפחה כיצד לנהוג במצבים אלו.

כאשר יש צורך לפנות אדם עם מוגבלות שכלית לדירה חלופית, נדרשת היערכות והכנה מקיפה שלו לשינוי, שכן לאנשים עם מוגבלות זו יש קושי בהסתגלות לשינויים (נסים, 2020).

אוטיזם

נכון לשנת 2022 היו רשומים במרשם מוגבלויות של הלמ"ס כ-57,200 אנשים על הרצף האוטיסטי המוכרים על ידי המדינה, מתוכם כ-46,200 ילדים ו-11,000 בוגרים בני 18+ (מהם זקנים ספורים).

נכון לנובמבר 2023, מתוך כלל האנשים עם אוטיזם המוכרים על ידי המדינה 29,499 היו מוכרים על ידי מינהל מוגבלויות במשרד הרווחה והביטחון החברתי (20,127 ילדים, 9,185 בני 19-67 ו-13 בני 67+). מתוכם 13,341 (45% מתוך כלל המוכרים) צורכים שירותים של מינהל מוגבלויות (7,743 ילדים, 5,594 בני 19-67 ו-4 בני 67+).

השגרה וההתנהלות בה, שמאופיינת בסדר קבוע מראש, מסייעת לאנשים עם אוטיזם בהתנהלות בטוחה ועצמאית. בהיעדר שגרה, תחושות כמו בלבול, חרדה, וכן הצפה חושית ורגשית, עלולות להתעצם. יציאה מהשגרה יכולה להוות גורם לחץ אשר מוביל להתנהגויות שונות כמו התפרצויות זעם, הימנעות, או אכילה מוגזמת (בן חי ואח', 2021; Sheridan et al., 2023). פעילויות שמטרתן להחזיר את תחושת השליטה על החיים באמצעות ארגון הסביבה והתאמת שגרות יום-יומיות יכולות לתרום להפחתת תגובות אלו (בן חי ואח', 2021; Ghanouni & Quirke, 2023). מוקדי סיוע המספקים מענה לאנשים עם אוטיזם דיווחו על אלפי פניות (בעיקר של הורים) במהלך החודש הראשון של המלחמה.

לרוב האנשים עם אוטיזם יש קשיים בוויסות החושי. קשיים אלו מתבטאים בדרך כלל בתת-תגובתיות ברוב מערכות החושים וברגישות יתר לדוגמה למגע, לקולות או לריח. במצב שבו יש עודף או עומס של גירויים עלול להיווצר לחץ על המערכת

החושית שעלול להוביל להצפה חושית וקריסה בחוויה הרגשית (Charlton et al., 2021; Marco et al., 2011). דבר זה יכול לפגוע באפשרות שלהם לשהות במרחב מוגן, שבדרך כלל מאופיין בצפיפות של אנשים, רעש ומרחב אישי מוגבל.

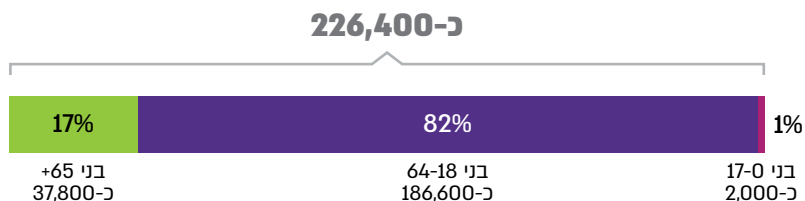
אנשים עם אוטיזם מאופיינים לרוב עם רמות חרדה גבוהות יותר ביחס לשאר האוכלוסייה. גורמים התורמים לחרדה זו הם חוסר בשגרה (אי-ודאות), קושי בוויסות חושי וכן קשיים בהבנה ובתיוג רגשות (South & Rodgers, 2017).

מן הראיונות וההנחיות המקצועיות שפורסמו בזמן המלחמה¹⁰ עולה כי השגרה של אנשים עם אוטיזם בעת המלחמה מופרת בעקבות שינויים במסגרות הלימודים והתעסוקה או גיוס לצבא של קרובי משפחה, חברים ומטפלים. להפחתת השגרה מתווספת אווירה של לחץ או חרדה הנובעת ממצב המלחמה. אנשים וילדים עם אוטיזם שפוננו מבתיהם במהלך ימי המלחמה נותקו מהמסגרת היום-יומית הקבועה שלהם, הורחקו מאנשי הטיפול המוכרים להם והתמודדו עם סביבה חדשה. חלק מן הילדים והבוגרים עם אוטיזם פוננו מבתיהם לדיור חלופי שאינו מותאם להם מבחינת צרכי ויסות חושי. שינויים קיצוניים אלו בשגרת יומם מעמידים אותם בסיכון מוגבר לרגרסיה בהתנהגות ולתגובות קשות ועל פי הראיונות חלק מן הילדים המפונים עם אוטיזם כבר מראים סימנים לרגרסיה.

¹⁰ הנחיות מקצועיות שפורסמו לקהל הרחב הן, לדוגמה: [הנחיות לילדים ונוער עם אוטיזם ולהורים](#) מאת עמותת אותי (עמותה המתמחה במתן שירותים לילדים עם אוטיזם ומשפחתם); [כלים לפיתוח חוסן וייסות רגשי](#) לילדים עם צרכים מיוחדים מאת השירות הפסיכולוגי ייעוצי, משרד החינוך

מוגבלות נפשית

נכון לשנת 2022 היו רשומים במרשם מוגבלויות של הלמ"ס כ-226,400 אנשים עם מוגבלות נפשית המוכרים על ידי המדינה, מתוכם כ-2,000 ילדים, 186,600 בוגרים בגיל העבודה ו-37,800 בני +65.

על פי נתוני משרד החינוך, בשנת 2022 למדו במערכת החינוך כ-16,000 תלמידים עם קשיים נפשיים משמעותיים (רימון-גרינשפן וברלב, 2023) ומכאן שמספרם של הילדים עם מוגבלות נפשית המוכרים על ידי המדינה גבוה משמעותית מהמספר המופיע במרשם מוגבלויות.

נכון לשנת 2022, 35,788 אנשים מגיל 18 ועד גיל פרישה קיבלו שירותים ממשרד הבריאות במסגרת סל שיקום נכי נפש בקהילה.

מצבי חירום מעוררים תחושות של מתח, לחץ וחרדה אצל מרבית האוכלוסייה (בר-טור והנטמן, 2010). רגשות קשים אלו הם תגובה נורמלית למצבי חירום ומלחמות. אולם, עבור אנשים עם מוגבלות נפשית רגשות אלו עלולים להוות קושי מיוחד (סלע ואח', 2022) ואנשי מקצוע מציינים כי קושי זה עלול להשפיע על התפקוד היום-יומי שלהם במידה רבה יותר.

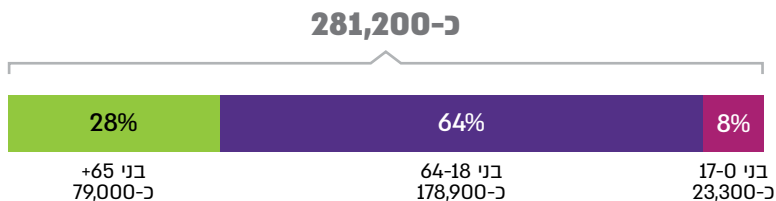
אנשי מקצוע בתחום בריאות הנפש ציינו בראיונות כי בזמנים אלו אנשים עם מוגבלות נפשית או קשיים רגשיים זקוקים ביתר שאת לשירותי תמיכה וסיוע, אשר יהוו עבורם מרחב בטוח שיעזור להם להתמודד עם חרדות ודאגה ויחזק את חוסנם הנפשי. נוסף על כך יש צורך בעזרה נפשית ראשונית – מענים מקצועיים קצרי-מועד שיינתנו מיידית.

מקרא: מקור הנתונים בעלון

על מוקדי הסיוע והטיפול הנפשי לתת מענה במגוון שפות כגון ערבית, רוסית, אמהרית ועוד, ועליהם גם לתת מענה רגיש תרבותית, למשל עבור מתמודדים מהאוכלוסייה החרדית או האוכלוסייה הערבית (נמר-פורסטנברג ואח', 2023; רימון-גרינשפן וברלב, 2023).

מחלה כרונית

נכון לשנת 2022 היו רשומים במרשם מוגבלויות של הלמ"ס כ-281,200 אנשים עם מחלה כרונית המוכרים על ידי המדינה, מתוכם כ-23,300 ילדים, כ-178,900 בוגרים בגיל העבודה וכ-79,000 בני 65+.

לפי נתוני מרשם מוגבלויות לרוב האנשים עם מחלה כרונית (57.9%) יש גם מוגבלות פיזית, ולכשליש יש גם בעיה נפשית (30.5%), כך שהצרכים של אנשים עם מוגבלות פיזית ומוגבלות נפשית רלוונטיים גם לקבוצה זו באוכלוסייה (הלמ"ס, 2023).

לעיתים אנשים עם מחלה כרונית זקוקים לציוד רפואי צמוד (כגון בלון חמצן) והדבר מקשה עוד יותר על הגעתם אל מרחבים ממוגנים או על שהותם בהם.

כמו בשגרה גם בזמני חירום, אנשים עם מחלה כרונית צריכים לעקוב אחר מצב בריאותם, לבצע בדיקות ולדאוג להמשך טיפול מתאים וקבוע ככל האפשר. מחלות כרוניות שאינן בשליטה מספקת עלולות להוות איום על החיים והרווחה של החולים. הקושי מתגבר במיוחד כאשר יש שיבושים בתשתית הרפואית והגישה לטיפולים רפואיים ולתרופות נפגעת (Ford et al., 2006). בעקבות המלחמה, חלק מן המרפאות נסגרו והשירותים שניתנים כדרך קבע הצטמצמו או לא ניתנו כלל, מה שעלול לפגוע ברצף טיפול רפואי חיוני.

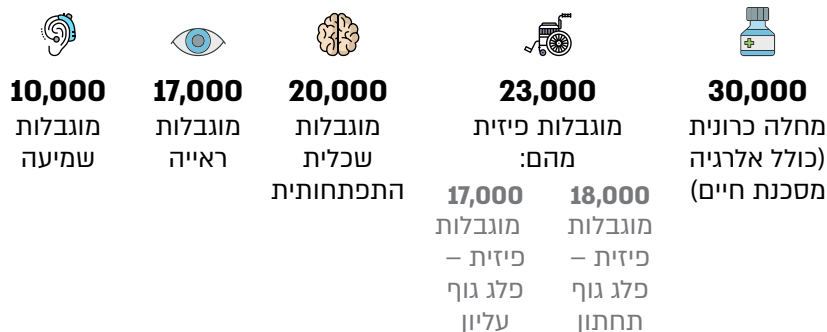
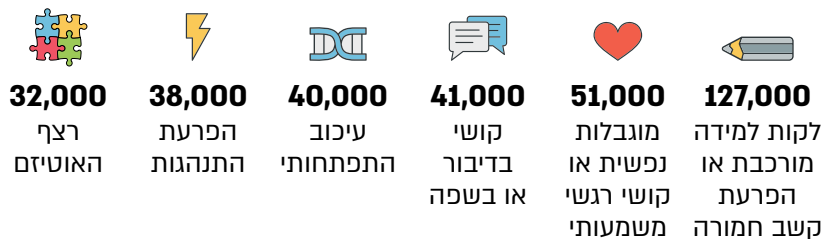
רבים מהחולים במחלה כרונית צורכים תרופות ומזון מיוחד, וכן משתמשים בציוד רפואי או במוצרי היגיינה (כגון חיתולים למבוגרים). בימי המלחמה (בעיקר בתחילתה) חלק מהאנשים התקשו להשיג את הציוד והמוצרים הנדרשים לטיפול השגרתי בהם באופן עצמאי, זאת בשל קשיי ניידות (הנובעים ממצבם הרפואי או

מחשש לצאת מהבית עקב המצב הביטחוני, או עקב סגירה של השירותים או עומס חריג בקרב חלק מספקי השירותים המספקים מוצרים אלו.

[לי](#) אי קבלת טיפול רפואי מלא ותחושות של מתח ודאגה הקשורות במצב החירום עלולות לפגוע במצב הבריאות של החולים, ולהגביר עוד יותר את הצורך בשירותי בריאות (Sharma et al., 2008). בסקר שערכה קופת חולים מכבי בקרב מדגם ארצי מייצג של חברי כלל קופות החולים נמצא כי 30% מבין הסובלים ממחלות כרוניות דיווחו כי הם מרגישים שחלה החמרה במחלתם בעקבות המצב (דוקטורס אונלי, 2023).

ילדים עם מוגבלות

אומדני מספר כלל הילדים עם מוגבלות בישראל (מוכרים ולא מוכרים) מצביעים כי בשנת 2020 היו בישראל כ-326,000 ילדים עם מוגבלות (מלידה ועד גיל 18, כולל לקות למידה מורכבת והפרעת קשב וריכוז חמורה).

מקור: ברלב ואח', 2021א
 הערה: ל-34% מהילדים עם מוגבלות יש יותר ממוגבלות אחת. הם מופיעים בכל סוג מוגבלות הרלוונטי עבורם

ימי המלחמה משפיעים על שגרת חייהם של ילדים רבים, ובהם ילדים עם מוגבלות. בעיתות מלחמה ישנה לרוב פגיעה במערכת החינוך. מערכת החינוך המיוחד נפגעת לרוב אף יותר, וחזרתה לשגרה היא איטית ומצומצמת יותר (Battle, 2015). גם בישראל, מייד עם פרוץ המלחמה הופסקו הלימודים בכלל בתי הספר וגני הילדים ברחבי המדינה. משרד החינוך השקיע מאמצים בהחזרה לשגרה, ובהדרגה חזרה

מקרא: מקור הנתונים בעלון

מערכת החינוך, ובכללה מערכת החינוך המיוחד לפעול. לפי דיווחי משרד החינוך, נכון ל-23 באוקטובר 2023 נפתחו 57% מכלל גני החינוך המיוחד; 70% מכלל בתי הספר לחינוך מיוחד; ו-34% מכיתות החינוך המיוחד בבתי ספר רגילים (וייסבלאי, 2023). שלושה שבועות מאוחר יותר, ב-15 בנובמבר 2023 דיווח משרד החינוך כי פתוחים ללמידה פיזית כ-90% מכלל גני החינוך המיוחד; 93% מבתי הספר לחינוך מיוחד; וכ-70% מכיתות החינוך המיוחד בבתי ספר רגילים (רבינוביץ ווייסבלאי, 2023).

האופן שבו ילדים מגיבים למצבי חירום תלוי בגילם, אישיותם, חומרת האירוע הטראומטי וקרבתו ורמת התמיכה שהם מקבלים מהמשפחה ומהחברים (פיקוד העורף 2023ג; רבינוביץ ווייסבלאי, 2023).

חלק מהילדים עם מוגבלות לא יכלו להמשיך לקבל שירותים וטיפולים חיוניים שהם צורכים בשגרה (טיפולים רפואיים, טיפולים פרה-רפואיים, טיפולים רגשיים, סיוע לימודי ועוד). זאת משום שחלק מהשירותים נסגרו או עבדו חלקית (בגלל שנמצאו ביישובים שפנו, בשל היעדר מרחב מוגן, בשל מחסור בכוח אדם ובשל סיבות נוספות). חשוב לציין שאף שמעונות היום השיקומיים נפתחו, לא כולם עומדים בדרישות המיגון של פיקוד העורף ולכן לא בכלם מתקיימת פעילות מלאה לכלל הילדים השוהים בהם. טיפולים במסגרת סל השירותים לו זכאים הילדים במעון יום שיקומי אמורים להינתן בזמן המלחמה במעון חלופי או בשירותי הבריאות להתפתחות הילד (רבינוביץ ווייסבלאי, 2023). עם זאת, מן הראיונות עלה כי במוקדי החירום התקבלו פניות של הורים לילדים עם מוגבלות שאינם מצליחים לקבל מענה של שירותים או טיפולים חיוניים חלופיים. פגיעה ברצף הטיפולי בקרב ילדים עם מוגבלות עלולה ליצור פערים ואף להביא לרגרסיה בתפקוד או בהתנהגות.

כלל הילדים, ובהם גם ילדים עם מוגבלות, נאלצו להתמודד עם סגירה של מסגרת החינוך שבה הם לומדים, או עם מעבר למתכונת למידה מרחוק או למידה משולבת אשר כרוכה גם היא באתגרים, כדוגמת הצורך במחשב, חיבור לתשתית אינטרנט, או צורך בהורה או מבוגר שיוכל לעזור ולתווך מבחינה טכנית או לימודית בעת השיעור המקוון (רבינוביץ ווייסבלאי, 2023). למידה מרחוק היא אתגר לכלל הילדים אולם ילדים עם מוגבלות נתקלים בקשיים רבים יותר, כגון קושי לעקוב אחר השיעור, צורך בתיווך ואוריינות דיגיטלית נמוכה יותר לעומת ילדים ללא מוגבלות (ברלב ואח', 2021ב)

ילדים עם מוגבלות נתקלו באתגרים ייחודיים שהקשו עליהם להשתלב בחזרה בשגרה במסגרות החינוך: (1) קשיים בהסדרת הסעות למסגרות החינוך (או מתן שיפוי ברשויות שבהן אין הסעות) ו-(2) היעדר פתרון מותאם לתלמידים המתקשים להתפנות למרחב המוגן במסגרות החינוך ולכן הם נאלצים להישאר בביתם (איצקוביץ', 2023; וייסבלאי, 2023).

ישנה שונות במדיניות ובמענים הניתנים לילדים עם מוגבלות בימי המלחמה בין הרשויות המקומיות. אין אחידות מבחינת היקף שעות הלימוד במסגרות החינוך, היקף הטיפולים הפרה-רפואיים וקיומן של הסעות (איצקוביץ', 2023; וייסבלאי, 2023). נוסף על כך ישנם הבדלים ביכולת של הרשויות המקומיות השונות לשבץ תלמידים מפונים במסגרות החינוך הקיימות או בנכונות להכיר במשפחות אשר התכנו מרצון.

בראשית ימי המלחמה הילדים נשארו בבית במשך כל שעות היום, ויכולתם לצאת לפעילויות פנאי והפגה מחוץ לבית הייתה מוגבלת בגלל המצב הביטחוני. לכן עלה הצורך לפתח פעילויות פנאי ביתיות מתאימות ומותאמות לילדים עם מוגבלות, כמו: השתתפות בשיעור התעמלות מקוון, ערכות לצביעה ויצירה או צפייה בהצגה באופן מקוון (בית איזי שפירא, 2023).

פניות רבות למוקדי הסיוע השונים עסקו בבקשות למתן סיוע להורים בטיפול בילדים עם מוגבלות, וכן בפעילויות הפוגה עבורם. למשל, מתחילת המלחמה ועד אמצע נובמבר 2023 לחמ"ל הסגול הגיעו 204 בקשות לפעילויות עבור ילדים (פעילויות שאפשר לבצע בבית כגון משחקים, ספרים, חוברות וכן פעילויות מחוץ לבית כגון הצגות, הפעלות); אילן קיימה פעולות פנאי וסדנאות מקוונות למאות ילדים; בית איזי שפירא מפעיל מערך מתנדבים אשר מבקר בקביעות אצל משפחות עם ילדים עם מוגבלות ועורך איתם פעילויות פנאי והפוגה. לפעילות ההפגה בבריכה הגיעו 165 אנשים (ר' פירוט בהמשך בפרק על בני משפחה של אנשים עם מוגבלות).

בני משפחה של אנשים עם מוגבלות

נתוני הסקר החברתי של הלמ"ס משנת 2019 מראים כי כ-1.2 מיליון איש (21% מבני +20) בישראל טיפלו ללא תמורה כספית בקרוב משפחה; 22% מן היהודים שאינם חרדים, 34% מן היהודים החרדים ו-17% מהערבים. מתוכם כ-550,000 הוגדרו כמטפלים עיקריים (בני משפחה מדרגה ראשונה, או כאלה המגוררים עם האדם שבו הם מטפלים או שהם מטפלים בו יותר מ-4 שעות בשבוע) (נגר אידלמן ואח', 2023).

הטיפול בבני משפחה עם מוגבלות משפיע על המטפלים בתחומי חיים מגוונים. למשל, מצב הבריאות הפיזית והנפשית של המטפלים טוב פחות ממצב הבריאות של אנשים שאינם מטפלים באדם אחר, וכך גם מצבם התעסוקתי והכלכלי (נגר אידלמן ואח', 2023). מכאן שהמשאבים האישיים שאיתם הם מגיעים להתמודדות עם זמן חירום מופחתים.

לצד הטיפול באדם עם מוגבלות, בני המשפחה המטפלים בו נמצאים ברוב שעות היום במקום עבודתם, שכן מרבית המטפלים הלא-פורמליים הם בגילי העבודה ומועסקים בהיקף של משרה מלאה ויותר (71%) (נגר אידלמן ואח', 2023). [חוק הגנה על עובדים בשעת חירום, תשס"ו-2006 א](#), מבטיח את זכויותיהם של הורים לילדים עם מוגבלות (ר' פירוט בהמשך בפרק על חקיקה וזכויות). עם זאת, אנשי מקצוע ציינו שעדיין יש אי-ודאות בנוגע ליישום החוק, לרבות האם יהיה פיצוי כספי להורים שנעדרו מעבודתם, באיזה היקף ובאחריות איזה גורם מממן. זאת ועוד, יישום החוק מותנה בתנאים אשר לא ידוע מיהו הגורם המפקח או המכריע בגינת (למשל, מי יקבעו ואיך את אי יכולתו של בן הזוג להשגיח על הילד או את אי קיומו של סידור 'נאות' להשגחה על הילד).

לתמיכה משפחתית לא פורמלית יש ארבע פונקציות: תמיכה רגשית, תמיכה מעשית ישירה, תמיכה כלכלית ותמיכה מסוג תיווך אל מול נותני שירותים (Horowitz, 1985). גם במצבי שגרה משפחות של ילדים עם מוגבלות צריכות להתמודד עם מילוי כל הפונקציות הללו והן חוות לעיתים קרובות עומס טיפולי ורגשי ועומס

כלכלי (נמר-פורסטנברג ואח', 2023). מצב החירום בעקבות מלחמת "חרבות ברזל" החריף מאוד את תחושות העומס האלה בקרב משפחות לילדים עם מוגבלות. מרואיינים ציינו כי בני משפחה נאלצו להתמודד בכמה זירות, וחלקם כרעו תחת נטל הטיפול והתקשו להתפנות ולהגיש את מכלול הסיוע הנדרש לילד או לאדם עם מוגבלות (ר' גם בית איזי שפירא, 2023).

עם פרוץ המלחמה נסגרו מסגרות החינוך, ובכללן מסגרות החינוך המיוחד. ילדים עם מוגבלות נזקקים להשגחה צמודה. פניות רבות למוקדי הסיוע עסקו בצורך של הורים בסיוע בהשגחה על ילדים עם מוגבלות כדי לצאת לעבודה או להפוגה שתאפשר להם מנוחה וצבירת כוחות להמשך (ר' גם בית איזי שפירא, 2023). צורך זה היה רב אף יותר במשפחות חד-הוריות או במשפחות שבהן אחד מן ההורים או בני המשפחה נמצא במילואים או שהוא בעצמו אדם עם מוגבלות. יש לציין כי שיעור הילדים עם מוגבלות הגדלים במשפחות חד-הוריות (11.6%) גבוה יותר משיעור הילדים ללא מוגבלות (6.2%), וכן שיעור ההורים עצמם שיש להם מוגבלות גבוה יותר בקרב הורים לילדים עם מוגבלות (9%) מבקרב הורים לילדים ללא מוגבלות (3.4%) (ברלב ואח', 2021א).

משפחות שבהן יש אדם עם מוגבלות נדרשות להתמודד עם מידע רב על הצרכים שלו ועל השירותים שהוא זקוק להם כדי לקבל טיפול תואם ומיטבי. כמו כן הן זקוקות למידע על הצרכים והשירותים לכלל בני המשפחה. גם בעת שגרה, בני משפחה מטפלים העלו את הצורך בקיומו של גורם מקצועי אשר יתכלל את מגוון ההיבטים הקשורים בטיפול, כולל תיווך לגורמים שאליהם צריך לפנות לסיוע ועזרה בירוקרטית (מתאם טיפול) (נמר-פורסטנברג ואח', 2023). היעדר גורם מתכלל המלווה את המשפחה מורגש ביתר שאת בעת חירום וישנו חוסר בהירות באשר לגורמים שאליהם המשפחות יכולות לפנות לסיוע ובאשר לתחומי האחריות של כל אחד מהגורמים (ארנון-שרעבי, 2023).

בעת חירום גובר הצורך של בני המשפחה ומטפלים בהדרכה בנוגע להתנהגות ותגובות נכונות במצבים שבהם אנשים עם מוגבלות חשים מתח, חרדה או עומס כבד בעקבות המלחמה. גם מתנדבים שמעוניינים לסייע למשפחות שבהן ילד

או אדם עם מוגבלות זקוקים להדרכה כזו. צורך זה קיים בכל תקופת החירום, שכן הצרכים והתגובות של אנשים עם מוגבלות יכולים להשתנות מעת לעת (בית איזי שפירא, 2023). עמותת אלוט, למשל, קיימה הדרכות ומפגשי תמיכה מקוונים והשתתפו בהם כ-2,000 משתתפים בזמן אמת ועוד כ-4,000 צפו בהקלטות לאחר מכן. כמו כן העמותה מספקת מידע ומענה לכ-1,000 הורים בקבוצת ווטסאפ.

הורים ובני משפחה של ילדים ואנשים עם מוגבלות שכלית או אוטיזם זקוקים להדרכה גם בנושא תיווך המידע שקשור במלחמה. לדוגמה, באילו מונחים להשתמש כדי לספר על המלחמה והשפעותיה, או כיצד לאפשר חשיפה לחדשות או לרשתות חברתיות בימי המלחמה (ר' למשל נסים, 2020).

אנשי מקצוע מציינים כי יש מחסור בשירותים ייעודיים ומותאמים לבני משפחה המטפלים באדם או ילד עם מוגבלות. חלק ניכר מהשירותים נותנים מענה לאנשים עם מוגבלות עצמם, אך לא לבני משפחתם. אם בני המשפחה זקוקים לסיוע (למשל, סיוע נפשי) הם מופנים למענים המיועדים לכלל האוכלוסייה. מענים מסוג זה אינם תואמים תמיד את צורכיהם של בני המשפחה, שכן נדרשת עזרה הכוללת התייחסות להתמודדות של המשפחה כולה עם המוגבלות והשפעותיה בעת מצב החירום. מלבד זאת, צריכת מענים מגורמים מפוזרים מקשה על המשפחה לצרוך את מכלול השירותים ולדאוג לרווחת כלל בני המשפחה.

מרכזים למשפחה של מינהל מוגבלויות המיועדים לבני משפחה של ילדים ואנשים עם מוגבלות נותנים, בשגרה ובחירום, שירות לכל משפחה המעוניינת בכך, גם אם היא לא מוכרת על ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי. נציגי מינהל מוגבלויות דיווחו כי ביישובים שקלטו משפחות שפוננו מבתיהן, המרכזים מספקים שירות גם להן, ובחלק מהמקרים השירותים ניתנים אף בבתי מלון.

ערבים עם מוגבלות

נכון לשנת 2022 היו רשומים במרשם מוגבלויות של הלמ"ס כ-204,700 ערבים עם מוגבלות המוכרים על ידי המדינה. אף ששיעור כלל הערבים עם מוגבלות נמוך משיעור היהודים עם מוגבלות (9.4% לעומת 10.9% בהתאמה) אפשר ללמוד מנתוני מרשם זה, כי שיעור הערבים המוכרים עם מוגבלות פיזית, שכלית התפתחותית וחושית גבוה משיעור היהודים עם מוגבלויות אלו. מנגד, שיעור הערבים המוכרים עם אוטיזם ומוגבלות נפשית נמוך משיעור היהודים עם מוגבלויות אלו.

אנשים עם מוגבלות לפי קבוצת אוכלוסייה וסוג מוגבלות, שיעור ל-1,000

מקור: עיבוד של מכון ברוקדייל לנתוני מרשם מוגבלויות 2022 ולנתונים מההודעה לעיתונות של הלמ"ס מיום 29 בדצמבר 2022 https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2022/426/11_22_426b.pdf

בהתייחס לילדים בלבד, נתוני משרד החינוך מצביעים כי בשנת 2022 שיעור התלמידים הערבים שלמדו במסגרת החינוך המיוחד היה נמוך משיעור התלמידים היהודים (10% לעומת 12.3%, בהתאמה).¹¹

¹¹ עיבוד של מכון ברוקדייל לנתוני משרד החינוך

 מחקר ארצי על ילדים עם מוגבלות בישראל (ברלב ואח', 2021א) התבסס על דיווח עצמי של הורים ומצא כי שיעור הילדים הערבים עם מוגבלות נמוך משיעור הילדים היהודים עם מוגבלות, אולם הפער קטן יותר (10.2% לעומת 11.0%, בהתאמה). בדומה לנתוני המרשם, גם במחקר זה נמצאו שיעורים גבוהים יותר של ילדים עם מוגבלויות "נראות" (פיזית, חושית, שכלית), ושיעורים נמוכים יותר של ילדים עם מוגבלויות "בלתי נראות" (לקות למידה, קשיים נפשיים, עיכוב התפתחות).

 ייתכן שהשיעור הנמוך יחסית של אנשים וילדים עם מוגבלויות "בלתי נראות" באוכלוסייה הערבית מלמד על תת-איתור שלהם באוכלוסייה זו (ברלב ואח', 2021א). אנשים וילדים עם מוגבלות שאינם מאותרים גם אינם מוכרים לספקי השירותים, אינם מקבלים תמיכות וטיפולים ומצבם עלול להחמיר. הדבר נכון גם בשגרה, אולם בשעת חירום ההידרדרות במצבם יכולה להיות רבה יותר.

 האוכלוסייה הערבית סובלת ממחסור במיגון פיזי: היעדר ממ"דים בבתי רבים שנבנו לפני שנת 1992, מחסור במקלטים ציבוריים ומיגון בלתי מספק של מבנים חיוניים כגון מרפאות. נוסף על כך ברוב היישובים הערביים חסרים תחנת מגן דוד אדום ומוקדי רפואה דחופה וכן שירותי חירום והצלה כגון שירותי כבאות ותחנת משטרה (אבו עסבה ואח', 2013; לביא ואח', 2021). פיקוד העורף מציע פתרונות למיגון חדרים בבתי שאין בהם ממ"דים ("שיפור מיגון"), אך המידע לא תמיד מגיע לתושבים ואין מיפוי מסודר בנושא. בעיית המחסור במיגון יוצרת קושי מיוחד בקרב אנשים עם מוגבלות באוכלוסייה הערבית שכן שיעור האנשים עם מוגבלות פיזית וחושית, מוגבלויות המלוות בקשיי נייודות, גבוה באוכלוסייה זו מאשר באוכלוסייה היהודית ונוצר אתגר ממשי בכינויים למקום מחסה בשעת חירום.

 רבים מהמוקדים ואתרי האינטרנט המספקים מענים לשעת חירום אינם מוגנים בשפה הערבית. גם במצבי שגרה האוכלוסייה הערבית ככלל נוטה פחות לצרוך שירותים דרך האינטרנט, כגון שירותי ממשל דיגיטליים, כאשר בין הסיבות לכך רמת אוריינות דיגיטלית נמוכה לעומת באוכלוסייה היהודית כמו גם קשיי שפה. שתי הסיבות מהוות חסם בפני אנשים עם מוגבלות באוכלוסייה הערבית בנוגע

לקבלת מידע חיוני המתפרסם באמצעים מקוונים בשעות שגרה וחירום (משרד מבקר המדינה, 2023).

מצב חירום על רקע ביטחוני נוטה להעצים מתחים בין האוכלוסייה הערבית ליהודית בישראל ועלול להוביל להימנעות מצריכת שירותי טיפול חיוניים בשל חששם של אנשים עם מוגבלות באוכלוסייה הערבית לקבל שירותים אלו ביישובים יהודיים (פיקוד העורף וכורום ארגונים אזרחיים, דיון מיום 28.11.23).

חקיקה וזכויות

קידום שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות כולל בהכרח גם שמירה על זכויותיהם בשעת משבר וחירום. [אמנת האו"ם בדבר שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות](#) מציינת בסעיף 11, "מצבי חירום ומקרי חירום הומניטריים", כי על מדינות לנקוט באמצעים הנדרשים כדי להבטיח את הגנתם וביטחונם של אנשים עם מוגבלות במצבי סיכון שונים. כלל הזכויות באמנה חלות בכל עת, ואי אפשר להשעות אותן בשעת חירום. זכויות אלו כוללות גם את הזכות לנגישות שווה ואת הזכות לא-אפליה. אמנת האו"ם קוראת לשים את צורכיהם של אנשים עם מוגבלות בזמן מלחמה, קונפליקט או אסון במודעות של מקבלי ההחלטות ולהביא בחשבון את צורכיהם של אנשים עם מוגבלות הן בזמן תכנון המענים לשעת חירום הן בזמן הקונפליקט או המשבר (Battle, 2015; Priddy, 2019). ישראל אשררה את האמנה בשנת 2012 והתחייבה להטמעת האמנה בחקיקה הישראלית.

[חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות](#) קובע את הזכות לנגישות כעיקרון יסודי (תיקון מס' 2) תשס"ה-2005. סעיף 19 לחוק קובע כי אדם עם מוגבלות זכאי לנגישות למקום ציבורי ולשירות ציבורי. סעיף 19מ(ב) לחוק קובע כי "אדם עם מוגבלות זכאי לנגישות של כלל השירותים הניתנים לציבור בקשר להתגוננות אזרחית ובקשר למצב חירום, לרבות לאמצעי מחסה ופינוי, מידע על אודות מצב החירום, קיומו ומועד תחילתו וסיומו, והאמצעים שיש לנקוט, ולרבות נגישות לאמצעי הגנה מיוחדים המותאמים לאנשים עם מוגבלות ולסוגי המוגבלות, והכל בהתאם להוראות לפי סימן זה".

על אף החקיקה, אנשים עם מוגבלות נוטים להיפגע יותר בזמן מלחמה, ולא אחת נשללות מהן הזכויות הבסיסיות שלהן הם זכאים (Priddy, 2019).

בשנים האחרונות אושרו תקנות נגישות אחדות במסגרת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תשנ"ח-1998, העוסקות בהנחיות והתאמות שיש ליישם

כדי להבטיח את זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות במצבי חירום ואת נגישותם למענים ושירותים הכרחיים:

1. בפברואר 2021 פורסמו תקנות נגישות [לשירותי שעת חירום במסגרות לאנשים עם מוגבלות](#), המסדירות את התאמות הנגישות והשירותים לשעת חירום שצריכים להינתן במסגרות ייעודיות לאנשים עם מוגבלות, בהן מסגרות דיור חוץ-ביתי, אשפוז גריאטרי או פסיכיאטרי ושירותי שיקום, תעסוקה וחינוך.
2. בשנת 2022 אושרו תקנות נגישות [לשירותי בריאות בקהילה במצב חירום](#), המחייבות את משרד הבריאות, קופות החולים, בתי החולים, פיקוד העורף וגופים נוספים לספק שירותי בריאות מותאמים ונגישים במקרים שבהם יוכרז על מצב חירום. בין היתר תקנות אלו מגדירות תנאים להצבת מרחב מוגן במרפאות, נגישות למידע ודרכי תקשורת נגישות עם קופות חולים, הסדרי נגישות במרכזי טיפול ארעיים, נגישות לתכשירים, מזון ייעודי, מכשירי שיקום ועוד, שמירה על רציפות שירות הבריאות ועוד.
3. בשנת 2022 אושרו תקנות נגישות [אירועי פינוי אוכלוסייה וקליטתה במצב חירום](#), הקובעות את הסדרי הנגישות לאנשים עם מוגבלות במצבים המצריכים פינוי של תושבים מבתים וקליטתם במקומות שהייה ולינה ייעודיים. בין היתר התקנות קובעות את התאמות הנגישות בתהליכי פינוי וקליטה, חובת הנגשת המידע במגוון דרכים, הסדרת מתקני קליטה מקומיים וארציים נגישים, הכשרות והדרכות לצוותים הרלוונטיים ועוד. תקנות אלו רלוונטיות ביותר למצב הנוכחי בישראל. התקנות קובעות כי על הגורם המפנה אנשים מאזור מסוים, לתת עדיפות לפעולות איתור ופינוי של אנשים עם מוגבלות באזור על פני פעולות איתור ופינוי של כלל הציבור, וכן את אופן הפינוי של אנשים עם מוגבלויות (למשל את זכותם להתפנות עם מלווים, עם חייט שירות ועם ציוד עזר; את החובה לפנות למתקני קליטה הולמים ונגישים ככל האפשר (התקנות גם מגדירות מהו מתקן קליטה נגיש). נוסף על כך מפורטת בתקנות גם החובה לברר את רצונם של אנשים עם מוגבלויות בקשר לפינוי; להנגיש להם את המידע בקשר לפינוי ולמתקן הקליטה שאליו הם מופנים, השירות שיינתן בו, התאמות הנגישות שבו ועוד. לבסוף קובעות התקנות את החובה ללוות את

האדם עם מוגבלות השווהה במתקן הקליטה כדי לתת מענה לצרכיו במשך שהות זו. התקנות קובעות כי על הפיני להיעשות ברכב נגיש במקרה הצורך וכי יש לדאוג למלווה לאדם המפונה במקרה שבו אין לו מלווה אחר ממשפחתו.

תקנות הנגישות שלעיל אושרו ופורסמו אך רק חלק מהנחיותיהן נכנס לתוקף: חלק גדול מסעיפי שלושת התקנות נכנסו לתוקף במהלך 2023, חלקם האחר אמורים להיכנס לתוקף בחודשים הקרובים (לכל היותר עד אפריל 2024). גם אם תקנות אלו עדיין לא נכנסו לתוקף, הן יכולות לשמש את גורמי המקצוע כבסיס לקביעת הנחיות לביצוע בימים אלו.

אומנם תקנות אלו הן חדשות יחסית וכאמור חלקן עוד לא נכנס לתוקף, אך ישראל היא מדינה למודת מצבי חירום ומלחמה, ובכלל זה מתקפות טילים בכל אזורי הארץ, ופינוי יישובים בקווי העימות בדרום ובמיוחד בצפון. מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006 במיוחד הדגישה את הצורך להיערך למתן מענים מותאמים עבור אנשים עם מוגבלות בשעת חירום. כך שהצורך של הגורמים הרשמיים להיערך לפינוי אפשרי היה ידוע, אף לפני הוראת חוק מחייבת.

תקנות אלו לא רק מנחות את הגורמים הרלוונטיים כיצד להתכונן ולפעול בזמן מקרה חירום, אלא גם מקנות זכויות לאנשים עם מוגבלות בזמנים אלו, כגון הזכות להתפנות לפני אחרים עקב צרכים רפואיים, להתפנות למקום נגיש המתאים לצורכיהם, להתפנות יחד עם מלווה מטעמם, עם חיית שירות ועם ציוד עזר אישי (כולל מזון ייחודי ותרופות), לקבל מידע מוגש בנוגע לפינוי, לקבל טיפולים רפואיים באופן נגיש מקופות החולים במקומות שהות ארעיים וכן להמשיך לקבל טיפולים שקיבלו בשגרה, ולהמשיך לקבל שירותי חינוך.

החוק מבטיח גם את זכויותיהם של הורים לילדים עם מוגבלות. בהתאם [לחוק הגנה על עובדים בשעת חירום](#), תשס"ו-2006, בעקבות הכרזת המצב המיוחד בעורף אסור לפטר עובדים שנעדרים מהעבודה לצורך טיפול בילדיהם (בקרב ילדים עם מוגבלות – עד גיל 21) בשל סגירת מסגרות חינוך שבהן הם לומדים. יש לציין שעובדים שנאלצו להישאר בבית ולשמור על ילדיהם בעקבות הנחיית פיקוד העורף על סגירת מוסדות החינוך קיבלו בעבר פיצוי על כך, אך בשלב זה (נכון ל-19.10.23) טרם התקבלה החלטה בעניין [\(מידעון של אלו"ט\)](#).

סיכום והמלצות

למלחמת "חרבות ברזל" ואירועי השבעה באוקטובר יש השפעות קשות על אנשים עם מוגבלות והמלחמה מציבה בפניהם, בפני בני משפחתם, בפני ספקי השירותים ובפני קובעי המדיניות אתגרים רבים. הגורמים הממשלתיים המספקים שירותים לאנשים עם מוגבלות התגייסו לספק מענים לצרכים החדשים והמשתנים. חשוב לציין את המענה המהיר, החיוני והחשוב שניתן לאנשים עם מוגבלות על ידי ארגוני מגזר שלישי רבים בתחום המוגבלות אשר נרתמו מיידית לפעולה מהירה ולמציאת פתרונות ומענים מונגשים ומותאמים לאנשים עם מגוון של מוגבלויות ומגוון של צרכים בכל רחבי הארץ, בחלק מהמקרים עוד לפני שהוקמו מענים רשמיים.

היעדר איסוף מרוכז ושיטתי של נתונים עדכניים ואמינים על אנשים עם מוגבלות קיים גם בשגרה, וכעת בזמן החירום אי אפשר לקבל תמונת מצב ברורה. תשתית דאטה דינאמית ומהימנה היא קריטית לקבלת החלטות מושכלת, ליצירת פתרונות אפקטיביים ולניתוב נכון של משאבים.

לאנשים עם מוגבלות משאבים אישיים, נפשיים וכלכליים נמוכים יותר מאלה של אנשים ללא מוגבלות (נגר אידלמן ואח', 2022). אי לכך לא לכולם יש את היכולת לאתר את הגורם המתאים שיכול לספק להם סיוע ולפנות אליו. רוב הגורמים הגישו סיוע למי שפנה אליהם, אולם נדרש **איתור אקטיבי** (reaching out) של אנשים עם מוגבלות ובירור הצרכים שלהם. כמו כן יש לתת את הדעת לכך שלא כל האנשים עם מוגבלות מוכרים על ידי המדינה, ולכן יש מקום לפתח מנגנון איתור שיאפשר להגיע גם לאנשים שאינם מוכרים על ידי הגורמים הרשמיים בעת חירום.

יש לזכור שהצרכים שהתעוררו בעקבות המלחמה נוספו על הצרכים הייחודיים של אנשים עם מוגבלות הקיימים בימי שגרה. לפיכך, נדרשת היערכות מיוחדת אשר תוכל לספק מענה מתאים למורכבויות אלו, במיוחד כאשר מדובר באנשים עם מוגבלות בקבוצות אוכלוסייה שבהן הן חווים הדרה כפולה. פתרון אפקטיבי במצב זה טמון למשל במנגנון של תקצוב אישי (**סל מענים גמיש**), המלווה את האדם ומאפשר לו להמשיך לקבל שירות ומענה באופן רציף ולצרוך **מענים המותאמים לו אישית**.

כפיו שמצב החירום ימשך עוד שבועות רבים ועל הגורמים הרשמיים להיערך לכך בהתאם. אנשים עם מוגבלות נמצאים בסיכון מוגבר להיקלע למצוקה (בעיקר רגשית, בריאותית וכלכלית) לאחר מצבי משבר. כלל הגורמים העוסקים באנשים עם מוגבלות צריכים להיערך גם **להשקעות לטווח ארוך**.

חשוב לשלב גם בימי שגרה את ההיערכות לשעת חירום. **העלאת המוכנות לשעת חירום**, תסייע להתמודדות מוצלחת יותר במשבר הבא. פיתוח חוסן אישי, משפחתי וקהילתי של אנשים עם מוגבלות ובני משפחותיהם בשגרה חשוב לתפקודי היום-יום שלהם, ובכוחו לסייע גם בהתמודדות טובה יותר עם מצבי חירום.

בעבר כאשר פונו אנשים מבתיהם, הפינוי בוצע לזמן קצר וקצוב. מלחמת "חרבות ברזל" הציבה בפני כלל המערכות התמודדות עם פינוי של עשרות אלפי אנשים, בכללם אלפי אנשים עם מוגבלות, לפרק זמן ממושך. הדבר הציף את הצורך בפיתוח מעני חירום לאנשים עם מוגבלות שאפשר יהיה להפעיל מיידית ובפשטות בהתאם למצב ולצרכים. מענים אלו צריכים לכלול בין השאר התייחסות למרחבים מוגנים ומוגנשים, ומענים לבני המשפחה ולמטפלים. חשוב לקבוע גורם אחד שיהיה אחראי לאיתור אנשים, להבנת צורכיהם, למתן ליווי פעיל ולהבטחת הספקת המענים המותאמים לצורכיהם. גורם זה יהיה אחראי לכלל האנשים עם מוגבלות ברשות המקומית, ללא הבחנה ביניהם (לא לפי סוג המוגבלות ולא לפי המשרד המספק להם שירותים), ויהווה כתובת אחת לכל צורך שלהם.

החלטה 2475 של מועצת הביטחון של האו"ם שהתקבלה בשנת 2019 קובעת כמה פעולות מומלצות להגנה על אנשים עם מוגבלות בעת מצבי קונפליקט מזוין. ההחלטה מדגישה את הצורך להעניק **סיוע ייעודי** לאנשים עם מוגבלות בצד דגש בנגישות ויכולת **גישה לשירותים הניתנים לציבור הרחב**, לרבות שירותי חינוך, בריאות, תחבורה וכן טכנולוגיות מידע ותקשורת. ההחלטה קוראת למדינות **לשתף את ציבור האנשים עם מוגבלות וארגוניהם** באופן משמעותי ולהתייעץ עם מומחים העוסקים בתחום (אדמון-ריק, 2022). משמעות המלצות אלו היא שיש להעלות את המודעות של כלל ספקי השירותים לאוכלוסייה הכללית לצרכים של אנשים עם מוגבלות, כך שכאשר

הם מפתחים שירות, הוא יתוכנן מראש באופן שייתן מענה מותאם גם לצרכים של אנשים עם מוגבלות, שכן ביצוע התאמות בדיעבד אינו מאפשר מתן מענה מיטבי. תהליכי השיקום – הפיזי, הביטחוני, הרגשי והחברתי – של מדינת ישראל כבר החלו, והם ילכו ויתפסו מקום מרכזי יותר עם סיום המלחמה. ישנה חשיבות והזדמנות קריטית לכלול את הצרכים המגוונים של אנשים עם מוגבלות בתכנון וביישום של תהליכי השיקום השונים. חשוב לוודא את השתתפותם בכל קבלת החלטות הנוגעות לחייהם, ובכלל זה, קבלת החלטות בתהליכי הפיתוח והתכנון של מענים עבורם. רגע זה מהווה הזדמנות ייחודית לבנות חברה שבה אנשים עם מוגבלות משתתפים ותורמים באופן פעיל.

מקורות

אבו עסבה, ח., אבו נסרה, מ., גדרון, ד., ויינשנק-ונר, ר., כנאענה, ב. (2013). מוכנות היישובים הערבים לחירום. יוזמות אברהם. מוכנות היישובים הערביים לחירום - יוזמות אברהם (abrahaminitiatives.org.il)

אדמון-ריק, ג. (2022). "אף אחד לא נשאר מאחור". הגנה על זכויות אנשים עם מוגבלות בשעת חירום ובמשבר הקורונה. מוגבלות וחברה 1, 9-21.
<https://www.beitissie.org.il/kb/wp-content/uploads/2023/02/-----9-21.pdf>

אדרי, ה. ת. (2023). הנחיות כתובות לרופאים, אחיות, עובדים סוציאליים וקציני נפגעים למסירת בשורה מרה לאנשים עם מוגבלות שכלית – על מוות בקרבות או חטיפה ונפילה בשבי של קרוב משפחה. אוניברסיטת בר אילן, משרד הרווחה והביטחון החברתי, בית איזי שפירא. הנחיות לרופאים, אחיות, עובדים סוציאליים וקציני נפגעים למסירת בשורה מרה לאנשים עם מוגבלות שכלית – על מוות בקרבות או חטיפה ונפילה בשבי של קרוב משפחה - קרן שלם (kshalem.org.il)

איצקוביץ, ה. ש. (19 בנובמבר, 2023). שירותי החינוך המיוחדים בזמן מלחמת 'חרבות ברזל'. נייר עמדה אלו"ט לקראת ישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט שהתקיימה ביום 20 בנובמבר 2023]. https://fs.knesset.gov.il/25/Committees/25_cs_bg_3563912.pdf

אליהו, ח. ש. ובנדל, מ. (24 באוקטובר, 2023). מתן קדימות לפינוי קשישים ואנשים עם מוגבלויות מיישובים בדרום ובצפון הארץ [מכתב משרונה אליהו חי ומשכית בנדל אל יואב גלנט ויורם לרדן]. נדלה ממכתב בהול של בזכות בשיתוף האגודה לזכויות האזרח בדרישה למתן קדימות לפינוי קשישים ואנשים עם מוגבלות (bizchut.org.il).

ארנון-שרעבי, ה. (2023). נייר עמדה מטעם עמותת "אותי" לדיון בנושא מענים לילדים עם מוגבלויות בתקופת מלחמת "חרבות ברזל" [הוגש לקראת ישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט שהתקיימה ביום 20 בנובמבר 2023]. https://fs.knesset.gov.il/25/Committees/25_cs_bg_3563920.pdf

בית איזי שפירא. (2023). מערך הסיוע בחירום של בית איזי שפירא. "חרבות ברזל" – דו"ח ביניים. מערך הסיוע בחירום של בית איזי שפירא חרבות ברזל – דו"ח ביניים (beitissie.org.il)

בכנר, י., בנד וינטרשטיין, ט. וזמיר, א. (2023). מציאות משותפת תחת איום: החוויה של אנשי צוות ואנשים מזדקנים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בימי קורונה. מרכז מינרבה לחקר אוכלוסיות מודרות בזיקנה. אוניברסיטת חיפה. מציאות משותפת תחת איום: החוויה של אנשי צוות ואנשים מזדקנים עם מוגבלות שכלית התפתחותית בימי קורונה - קרן שלם (kshalem.org.il)

בלנק, ר. (2023). מערך הסיוע הנפשי במלחמת חרבות ברזל: תמונת מצב ונקודות לדיון, מרכז המחקר והמידע כנסת ישראל, הוגש לוועדת הבריאות 12/11/23.

בן חי, א., בן מאיר, ע., שולמן, ק. (2021). מדריך להתמודדות בתקופות לא שגרתיות עבור אנשים עם אוטיזם ומשפחותיהם. מנהל מוגבלויות - אגף בכיר הערכה, הכרה ותכניות והמרכז לאוטיזם – האוניברסיטה העברית בירושלים https://www.gov.il/BlobFolder/reports/molsa-people-with-disabilities-people-with-autism-dealing-with-unusual-times/he/Publications_dealing-with-unusual-times.pdf

בר-טור, ל., הנטמן, ש. (2010). מטפלים בקו החזית: דרכי התערבות לתמיכה במטפלים בקשישים בעיתות מלחמה. גרונטולוגיה ל"ז (4), 43-58.

ברלב, ל., בכר, י., רימון-גרינשפן, ה. (2020). השפעת משבר הקורונה על אנשים עם מוגבלות. מ-186-20. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. [https://brookdale.jdc.org.il/publication/corona impact people with disabilities/](https://brookdale.jdc.org.il/publication/corona%20impact%20people%20with%20disabilities/)

ברלב, ל., נמר-פורסטנברג, ר., גדג', נ. (2021א). ילדים עם מוגבלות בישראל: מחקר ארצי. דמ-885-21. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. <https://brookdale.jdc.org.il/publication/children-with-disabilities-in-israel-a-national-study/>

ברלב, ל., נמר-פורסטנברג, ר., בכר, י., מורן-גלעד, ל. (2021ב). השפעת משבר הקורונה על ילדים עם מוגבלות. מ-193-21. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. <https://brookdale.jdc.org.il/publication/covid-effect-on-children-with-disabilities/>

ג'וינט ישראל. (2009). דוח מיגון פיזי נגיש. [https://www.aisrael.org/?Category](https://www.aisrael.org/?CategoryID=558&ArticleID=23285) [ID=558&ArticleID=23285](https://www.aisrael.org/?CategoryID=558&ArticleID=23285)

גילת, י. ולצר, י. (2006). פניות לעזרה ראשונה נפשית בטלפון בתקופת האינתיפאדה. *מגמות*, מד (2), 332-316. <http://www.jstor.org/stable/23658401>

דוקטורס אונלי. (2023, 7 בדצמבר). בעקבות המלחמה: הישראלים חולים יותר, מוותרים על בדיקות רפואיות ועולים במשקל. <https://publichealth.doctoronly.co.il/2023/12/300688/>

הוכמן, ש, ולפיד, ר. (2022). אנשים עם לקויות ראייה במצבי חירום; השפעת המשבר על התמודדות ומענים. *מוגבלות וחברה*, 1, 140-135. <https://www.beitissie.org.il/kb/wp-content/uploads/2023/02/-----135-140.pdf>

הלר, א., שלמה, י., ישועה, ד, גרינשטיין-וייס, מ. (2023). אנשים עם מוגבלות בתקופת הקורונה בישראל. *אוניברסיטת וושינגטון*.

הרקוביץ-אמיר, ע. ויאבו, מ. (2022). פיתוח אוריינות דיגיטלית בקרב אנשים עם מוגבלות – תהליך למידה: מיפוי ידע. דמ-905-22. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. <https://brookdale.jdc.org.il/publication/development-of-digital-literacy-among-people-with-disabilities/>

וייסבלאי, א. (2022). נתונים על תלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים לפי אשכול כלכלי-חברתי. מרכז המחקר והמידע של הכנסת. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/0ce165d4-bc97-ec11-8143-00155d0824e7/2_0ce165d4-bc97-ec11-8143-00155d0824e7_11_19554.pdf

וייסבלאי, א. (2023). פעילות מערכת החינוך במלחמת 'חרבות ברזל' – תמונת מצב'. מרכז המחקר והמידע של הכנסת. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/4efcca59-e373-ee11-8162-005056aa4246/2_4efcca59-e373-ee11-8162-005056aa4246_11_20266.pdf

לביא, א., אלרון, מ., סואעד, ח., אבן, ש. (2021). חוסנה של החברה הערבית בישראל במשבר הקורונה. *מזכר 208*. המכון למחקרי ביטחון לאומי. [מזכר--208חוסנה-של-החברה-הערבית-בישראל-במשבר-הקורונה.pdf \(inss.org.il\)](https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/08/208-חוסנה-של-החברה-הערבית-בישראל-במשבר-הקורונה.pdf)

למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). (2023). *סקר חברתי 2022*.

למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). (2023). נתונים ממרשם אנשים עם מוגבלות לרגל היום הבין-לאומי לזכויות אנשים עם מוגבלות. הודעה לתקשורת מיום 30 בנובמבר 2023. [נתונים ממרשם אנשים עם מוגבלות לרגל היום הבין-לאומי לזכויות אנשים עם מוגבלות \(cbs.gov.il\)](https://www.cbs.gov.il)

למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) (2021). יישובים בישראל - קובץ יישובים <https://www.cbs.gov.il/he/publications/Pages/2019/%D7%99%D7%99%D7%A9%D7%95%D7%91%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C.aspx#losExcelos>

למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) (2022). אוכלוסייה ברשויות מקומיות - אומדנים ארעיים לפי מפקד האוכלוסין. https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2023/342/01_23_342b.pdf

משרד הבריאות (2023). מהי דמנציה. <https://www.health.gov.il/Subjects/Geriatics/Dementia/Pages/Background.aspx>

משרד מבקר המדינה (2018). דוחות על הביקורת בשלטון המקומי לשנת 2018: מיגון ומקלות בשטחן של רשויות מקומיות מהמגזר הלא יהודי בצפון ובדרום. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/Shilton2018/2018-Shilton-101-Migun.pdf>

משרד מבקר המדינה (2023). הנגשת שירותי ממשל בעידן הדיגיטלי לאנשים עם מוגבלות ולציבור שאינו משתמש במדיה הדיגיטלית. בתוך: דוח שנתי של מבקר המדינה בנושא סייבר ומערכות מידע. <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/2023/2023.5-Cyber/2023.5-Cyber-102-Hangasha.pdf>

נגר אידלמן, ר., קונסטנטינוב, ו. וברלב, ל. (2022). אנשים עם מוגבלות בישראל 2022: נתונים סטטיסטיים נבחרים. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. https://brookdale.jdc.org.il/publication/people-with-disabilities-in-israel_2022/

נגר אידלמן, ר., קונסטנטינוב, ו. וברלב, ל. (2023). מאפייניהם וצורכיהם של מטפלים לא פורמליים בישראל המטפלים באנשים עם מוגבלות ובזקנים. דמ-943-23. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. <https://brookdale.jdc.org.il/publication/characteristics-and-needs-of-informal-caregivers-of-people-with-disabilities-and-older-adults-in-israel/>

נמר-פורסטנברג, ר., ברלב, ל., גדג', נ., איילי, ת. (2023). שירותים לילדים עם מוגבלות ולהוריהם: איתור צרכים, חסמים ומשאבים משפחתיים. דמ-951-23. מכון מאירס-גוינט-ברוקדייל. <https://brookdale.jdc.org.il/publication/services-for-children-with-disabilities-and-their-parents/>

נסים, ד. (2020). מזדקנים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, הצוות במסגרות ואיום הקורונה. מכון טראמפ, בית איזי שפירא. <https://www.beitissie.org.il/kb/wp-content/uploads/2020/03/-----1-1.pdf>

נסים, ד. (2022). אנשים עם מוגבלות בתקופת הקורונה. מוגבלות וחברה, 1, 99-93. <https://www.beitissie.org.il/kb/wp-content/uploads/2023/02/-----93-99.pdf>

סלע, כ., דוד, ל., כהן, א. והדס, ה. (2022). מוכנות לחירום וקידום חוסן בשירותי בריאות הנפש בקהילה באנוש. מוגבלות וחברה 1, 101-119. <https://www.beitissie.org.il/kb/wp-content/uploads/2023/02/-----101-119.pdf>

פיקוד העורף. (2023א). ציוד לחירום לאנשים עם מוגבלות. <https://www.oref.org.il/12950-20685-he/pakar.aspx>

פיקוד העורף. (2023ב). איך אנחנו יודעים שיש ירי של רקטות וטילים? https://www.gov.il/BlobFolder/guide/emergency-linguistic-simplification/he/sitedocs_how_know_rockets.pdf

פיקוד העורף. (2023ג). תמיכה בילדים במצבי חירום. <https://www.oref.org.il/12841-18049-he/Pakar.aspx>

פיקוד העורף. (2023ד). תוכנית חירום לאנשים עם מוגבלות. <https://www.oref.org.il/12950-20682-he/Pakar.aspx>

קרן שלם. (2023). הסבר על מלחמת חרבות ברזל בשפה פשוטה. הסבר על מלחמת חרבות ברזל בשפה פשוטה - קרן שלם (kshalem.org.il)

רבינוביץ, מ., וייסבלאי, א. (2023). ילדים עם מוגבלות במלחמת 'חרבות ברזל'. מרכז המחקר והמידע, הכנסת. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/c48f234b-0277-ee11-8162-005056aa4246/2_c48f234b-0277-ee11-8162-005056aa4246_11_20287.pdf

רימון-גרינשפון, ה., וברלב, ל. (2023). מענים לילדים ונוער עם קשיים נפשיים ורגשיים: מיכוי שירותים וסוגיות מדיניות. דת-942-23. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. <https://brookdale.jdc.org.il/publication/services-for-children-and-youth-with-emotional-and-mental-health-difficulties/>

Amemiya, T., & Sugiyama, H. (2008). Design of a haptic direction indicator for visually impaired people in emergency situations. In: Miesenberger, K., Klaus, J., Zagler, W., Karshmer, A. (eds) Computers helping people with special needs. ICCHP 2008. Lecture notes in computer science, vol 5105. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-70540-6_171

Battle, D. E. (2015). Persons with communication disabilities in natural disasters, war, and/or conflict. *Communication Disorders Quarterly*, 36(4), 231-240. <https://doi.org/10.1177/152574011454598>

Charlton, R. A., Entecott, T., Belova, E., & Nwaordu, G. (2021). "It feels like holding back something you need to say": Autistic and Non-Autistic Adults accounts of sensory experiences and stimming. *Research in Autism Spectrum Disorders* 89. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2021.101864>

Finkelstein, A., & Finkelstein, I. (2020). Emergency preparedness—The perceptions and experiences of people with disabilities. *Disability and rehabilitation*, 42(14), 2056-2066. <https://doi.org/10.1080/09638288.2018.1550686>

Ford, E. S., Mokdad, A. H., Link, M. W., Garvin, W. S., McGuire, L. C., & Balluz, L. S. (2006). Chronic disease in health emergencies: In the eye of the hurricane. *Preventing Chronic Disease*, 3(2). PMID: 16539787; PMCID: PMC1563956.

Ghanouni, P., & Quirke, S. (2023). Resilience and Coping Strategies in Adults with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 53, 456–467. <https://doi.org/10.1007/s10803-022-05436-y>

Gershon, R. R. M., Kraus, L. E., Raveis, V. H., Sherman, M. F., & Kailes, J. I. (2013). Emergency preparedness in a sample of persons with disabilities. *American Journal of Disaster Medicine*, 8(1), 35-47. <https://doi.org/10.5055/ajdm.2013.0109>

Horowitz, A. (1985). Family caregiving to the frail elderly. *Annual review of gerontology and geriatrics*, 5(1), 194-246. DOI: 10.1891/0198-8794.5.1.194

Karni-Visel, Y., Roth, D., Ali-Saleh Darawshy, N., & Schertz, M. (2023). Quality of life between the hammer and the anvil: Challenges of living with a disability in areas of protracted political conflict. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*. <https://doi.org/10.1111/jppi.12472>

Kett, M., & van Ommeren, M. (2009). Disability, conflict, and emergencies. *The Lancet*, 374(9704), 1801-1803. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(09\)62024-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(09)62024-9)

Marco, E., Hinkley, L., Hill, S. & Nagarajan, S. S. (2011). Sensory processing in Autism: A review of neurophysiologic findings. *Pediatric Research* 69, 48–54. <https://doi.org/10.1203/PDR.0b013e3182130c54>

Perasso, G., Baghino, C., Cocchi, E., Dini, S., Panizzi, A., Salvagno, V., Santareilo, M., Perasso, G., Baghino, C., Cocchi, E., Dini, S., Panizzi, A., Salvagno, V., ... & Vagge, A. (2023). Visual Telerehabilitation with Visually Impaired Children: From the Pandemic Emergency to a Stand-Alone Method. *Life*, 13(3), 725. <https://doi.org/10.3390/life13030725>

Priddy, A. (2019). Disability and armed conflict. <file:///C:/Users/HilaRG/Downloads/Academy%20Briefing%2014-interactif.pdf>

Rohwerder, B. (2013). Intellectual disabilities, violent conflict and humanitarian assistance: Advocacy of the forgotten. *Disability & Society*, 28(6), 770-783. <https://doi.org/10.1080/09687599.2013.808574>

Sharma, A. J., Weiss, E. C., Young, S. L., Stephens, K., Ratard, R., Straif-Bourgeois, S., ... & Rubin, C. H. (2008). Chronic disease and related conditions at emergency treatment facilities in the New Orleans area after Hurricane Katrina. *Disaster medicine and public health preparedness*, 2(1), 27-32. doi:10.1097/DMP.0b013e31816452f0

Sheridan, K., Allen, K. A., Vine Foggo, R., Hurem, A., Leif, E., & Freeman, N. (2023). Uncertainty and autism: How changing with the times is harder for some. In: Cahusac de Caux, B., Pretorius, L., & Macaulay, L. (eds), *Research and Teaching in a Pandemic World: The Challenges of Establishing Academic Identities During Times of Crisis* (pp. 195-212). Singapore: Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-19-7757-2_13

South, M., & Rodgers, J. (2017). Sensory, emotional and cognitive contributions to anxiety in autism spectrum disorders. *Frontiers in human neuroscience*, 11, 20. doi: 10.3389/fnhum.2017.00020

Yalon-Chamovitz, S. (2009). Invisible access needs of people with intellectual disabilities: A conceptual model of practice. *Intellectual and developmental disabilities*, 47(5), 395-400. DOI:10.1352/1934-9556-47.5.395

הג'וינט

ג'וינט – ישראל מעבר למגבלות | חיים עצמאיים ואוטונומיים לאנשים עם מוגבלות

"ישראל מעבר למגבלות" היא שותפות אסטרטגית של ג'וינט ישראל וממשלת ישראל הפועלת לקדם פתרונות מערכתיים חדשניים ויעילים, במטרה להגביר את העצמאות והאוטונומיה של אנשים עם מוגבלות, להגדיל את ההזדמנויות להשתתפות, ולצמצם פערים חברתיים-כלכליים בין אנשים עם וללא מוגבלות בישראל.

מאיירס ג'וינט ברוקדייל

מכון ברוקדייל הוא מכון למחקר חברתי יישומי. דרך לימוד יסודי, מחקר קפדני וידע מעמיק, אנו מסייעים לטיוב החלטות מרכזיות הנוגעות לרווחת אנשים ותורמים לחיזוקה של החברה בישראל. המכון מזהה וחוקר נושאי מפתח בחברה ושותף להכוונת מדיניות, לעיצוב תוכניות ולטיוב שירותים חברתיים לאדם, למשפחה ולקהילה. זאת למען העצמת החוסן החברתי של מדינת ישראל ולרווחת כלל תושביה.

מחקרי צוות מוגבלויות מתמקדים במאמצים הלאומיים לתכנון שינויים וליישומם היעיל, במטרה לחזק את עצמאותם ואת השתתפותם של אנשים עם מוגבלויות בחברה באמצעות שיפור מערכות השירותים הקיימות ופיתוח שירותים חדשים.